

Sorğulama Zamanı Düşünce Topluluğu

Foucault'nun Kimi Eleştirel Sorunsallaştırma ve Çözümlemeleri *

Yazar: Artum DİNC

"Kendimizi bir sanat eseri olarak yaratmak zorundayız."

*"Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil,
ne olduğumuz şeyi reddetmektir."*

Michel Foucault

Michel Foucault'nun Yaşamı

1926'da Fransa'nın orta kısımlarından batıya doğru yerleşen ve günümüzde yaklaşık 90,000 kişilik nüfusu olan Poitiers kentinde doğdu. 25 Haziran 1984'te saat 13'te Paris'in de la Saipetridre Hastahanesinde şiddetli kan zehirlenmesi sonrası sinirsel kamaşıklıklar sonucu hayata gözlerini yumdu. Ölüm haberi 27 Haziran 1984'te Le Mond'un tıp bülteninde yayımlandı. Gazetenin o günkü başyazısı, "Filozof Michel Foucault'nun Ölümü" başlığı ile College de Frence'dan seçkin bir meslektaşı olan Pierre Bourdieu tarafından kaleme alınmıştı (Said, 1999). Klasik tarih uzmanı ve yakın arkadaşı Paul Veyne, Foucault'nun büyük bir olasılıkla AIDS bağıntılı bulaşıcı bir virüs kapıldığı için öldüğünü söyler (Veyne 1993: 8-9). Alkol, uyuşturucu ve depresyona direnen alıngan ve asebi Foucault, toplumsal çevresi tarafından kimi zaman yargılanmasına ve çetinlik çekmesine neden olan eşcinselliğini öğrencyken ayırt eder (Macey, 2005).

Babası doktordu ve onun da doktor olmasını istemiştir. Foucault'yu bir Katolik okuluna yazdırmıştır. Akademik çalışmalarına, İkinci Dünyayı Paylaşım Savaşı sonrasında bir felsefeci olarak başlar. Paris'te Dördüncü Henry Lisesi'nde iki yıl boyunca yatılı olarak okuyan Michel, ilk felsefe derslerini Hegel'in Zihnin Fenomenolojisi adlı eserini Fransızca'ya çevirmiş ve yorumlamış olan Jean Hyppolite'den almıştır. Fransa'nın saygın bilim ocaklarından biri olan Ecole Normale Superior'da, bilim tarihçilerinden Georges Canguilhem'in ve yapısalcı Marksizm'in kurucusu Louis Althusser'in derslerine katılmıştır. Felsefenin soyutluğu ve hakikat iddialarına dayanamayan Foucault 1950'de psikoloji ve 1952'de psikopatoloji diplomalarını alır (Canpolat, 2005:76).

Althusser'in etkisinde kalarak 1950'de Fransız Komünist Partisi'ne katılır. Ancak ortodoksinin giydirmeye çalıştığı deli gömleğini giymeyip 1951'de partiden ayrılmaya karar verir. Böylece yaşamı boyunca ne istendik liberal ne de istendik Marksçı olur. 1952'den sonraki yıllarda İsveç, Polonya ve Almanya'da Fransızca hocası olarak ders anlatır ve enstitü müdürlüğü yapar. 1960'ta Georges Canguilhem'in danışmanlığında yürüttüğü *doctorat d'etat*'sını bitirebilmek için Fransa'ya döner. Dört yıl boyunca Fransızca hocası olarak çalıştığı İsveç'in Protestan Uppsala Üniversitesi'nde akademik çevre tarafından bilimsel ölçütlere uygun görünmeyen Klasik Çağ'da Deliliğin Tarihi araştırması 1955-1960 yılları arasında tamamlar ve 1961'de doktora tezi olarak savunur. Ardından Clermond Ferrand'da felsefe bölümü başkanlığına geçer (Best ve Kellner, 2011: 55-56; Canpolat, 2005: 76-77).

Foucault modern felsefenin “insan”ını, bir dizi tutarsız ve geçersiz eşleme -‘doğru-yanlış’, ‘iyi-kötü’, ‘ilkel-gelişmiş’ vs.- oyunları içinde bilginin hem nesnesi hem de öznesi olarak inşa edildiği için eleştirir ve reddeder. Felsefe ve insan bilimlerindeki tüm hümanist sanıların çelişkili ve keyfiliğini açığa çıkarmaya çalışırken hümanist geleneği savunan özellikle de Fransız Komünist Partisi’ne yakın düşünürleri ve varoluşçu düşüncenin savunucusu Jean Paul Sartre’ı karşısında bulur. Ayrıca yapısalcı, yorumsalcı ve görüngübilimci yaklaşımlarla da barışık olmayan Foucault onlarla da sert tartışmalara girer. Fransa’nın boğucu geleneksel ahlakını sıkıcı bulan Foucault, Tunus Üniversitesi’nde felsefe bölümü hocası olarak çalışmak üzere Tunus’a gider. Tunus’ta 1968 ayaklanmalarında öğrencilerin emperyalizm karşıtı eylemlerine katılır ve polis tarafından sürekli baskı ve taciz altında tutulur. Tunus’ta bir yıl kaldıktan sonra Fransa’ya döner ve Vincennes Üniversitesi’nde felsefe bölümünün başkalarına getirilir. 1970 yılında College de France’ın *Felsefi Düşünce Tarihi* kürsüsünün başkanlığına getirilir, bölümün adını *Düşünce Sistemleri Tarihi*’ne değiştirir ve yaşamının geri kalanını bu kürsüde hocalık yaparak geçirir (Best ve Kellner, 2011: 56; Canpolat, 2005: 79).

Foucault düşüncesi ve eleştirel çözümlerinin üç ayrı döneme ayrıldığı öne sürülmektedir (Cevizci, 2000: 390):

1. 1960’lı yılların bilgi sistemleri üzerinde yoğunlaşan arkeolojik bakışlı dönemi,
2. İktidar tipleri üzerinde yoğunlaşan ve soykütüğü yöntemiyle belirlenen 1970’li dönem,
3. 1980’li yılların benlik teknolojileri, etik ve özgürlük üzerinde odaklaşan dönemi.

Önemli eserleri(Canpolat, 2005: 77-81):

1. Deliliğin Tarihi (Madness and Civilization) 1961,
2. Kliniğin Doğuşu (The Birth of Clinic) 1963,
3. Kant, Pragmatik Yönden Antropolojisi (Kant, Anthropologie Du Point De Vue Pragmatique) 1964,
4. Kelimeler ve Şeyler (The Order of Things) 1966,
5. Bilginin Arkeolojisi (L’Archeologie Du Savoir) 1969,
6. Sölemin Düzeni (L’order Du Discours) 1971,
7. Bu Bir Pipo Değildir (Ceci N’est Pas Une Pipe) 1973,
8. Ben, Annemi, Kız ve Erkek Kardeşlerimi Boğazlayan Pierre Riviere (Moi Pierre Riviere Aynat Egorge Ma Mere, Masoevr Et Mon Frere) 1973,
9. Gözetleme ve Cezalandırma: Hapishanenin Doğuşu (Surveiller Et Punir: Vaissance De La Prison) 1975,
10. Cinselliğin Tarihi I: Bilme İstenci (Historie de La Sexualite: La Volante De Savoir) 1976,

11. İktidarın Mikrofiziği (Microphysique du Pouvoir) 1977,
12. Ailelerin Düzensizliği (Le Désordre Des Familles: Lettres De Cachet Des Archives De La Bastille) 1982,
13. Cinselliğin Tarihi II: Hazların Kullanımı (Histoire de La Sexualite: L'usage Des Plaisire) 1984,
14. Cinselliğin Tarihi III: Benlik Kaygısı (Histoire de La Sexualite: Le Souci De Soi) 1984.

Ölümünden Sonra Yayınlanan Derlemeler: Kimi Makale ve Söyleşileri

1. Entelektüelin Siyasi İşlevi (Dist Et Écrits (1954-1988)) 1994,
2. Özne ve İktidar (Dist Et Écrits (1954-1988)) 1994 ,
3. Büyük Kapatılma (Dist Et Écrits (1954-1988)) 1994,
4. İktidarın Gözü (Dist Et Écrits (1954-1988)) 1994,
5. Felsefe Sahnesi (Dist Et Écrits (1954-1988)) 1994,
6. Sonsuza Giden Dil (Dist Et Écrits (1954-1988)) 1994.

Foucault'nun Amacı, Vurgusu ve Kimi İlgi Odakları

Foucault'nun düşüncelerini yansıtan yapıtları üzerine yorum ve açıklama getiren değişik yazar ve düşünürler; Foucault'nun vurgularından esinlenerek onun düşünce ve yaklaşımlarının değişik boyutlarından bazılarını Foucault'nun temel amacı, vurgusu ve ilgi odağı olarak sunarlar.

Best ve Kellner (2011: 55); Foucault'nun, kendi yapıtından alıntılıyarak amacının "kültürümüzde insanların öznelere haline getirildikleri farklı kiplerin bir tarihini yaratmak" olduğunu yazarlar.

Foucault'nun amacını tarihsel çağımızın bir eleştirisi olarak değerlendirenler arasında Megill (1998: 280), Michel S. Roth'un "Foucault'nun *amacının* bugünü geçmiş haline getirmek olduğu" sözlerini aktardıktan sonra, "yargılanıp mahkum edilen şey, bütün yönleriyle, her şekliyle bugündür; yani saldırının hedefi bugünün kendisidir. Böyle bir düşünürün yıktığı şeyler arasında kendi koyduğu kuralların da yer aldığını görmek bizi pek şaşırtmaz; Foucault düzenli (ya da düzensiz) bir biçimde kuralları yeniden formüle eder ve sonra da yıkar."

Foucault'nun eleştirel çözümlerinin temel dürtüsü "farklılıklara ... saygı duymak" sözcüğü sayılabilir (Foucault'dan aktaran Best ve Kellner, 2011: 58). Bu bağlamda Foucault (2000b: 260), "konuşan sayısız öznenin sesleri yankılanmalıdır ve sayılmayacak kadar çok deneyimi konuşurmak gerekir. Konuşan öznenin her zaman aynı olması gerekmez. Sadece felsefenin normatif kelimelerinin cınlaması gerekmez. Her türlü deneyimi konuşurmak, konuşma yeteneğini yitirmiş olanlara,

dışlanmışlara, can çekişenlere kulak vermek gerekir” vurgusunu yapar.

Foucault 1960’lı yıllarda bilgi sistemlerinin arkeolojisi üzerine odaklanırken 1970’li yıllarda iktidar kipleri üzerine soykütüksel odağa ve 1980’li yıllarda ise benlik teknolojileri, etik ve özgürlük konuları üzerine odaklanır. Söz konusu süreçlerde kimi durumlarda önceki sav ve çözümlemelerini yetersiz bulup farklı bir bakış açısı ve duruş sergilemekten kaçınmadı.

Foucault’nun çalışmalarında ağır basan vurgu; bireylerin sınıflandırılma, dışlanma, nesneleştirilme, bireyleştirilme, disiplin altına alınma, normalleştirilme mekanizmaları ve iktidarın her yerde olması üzerine olsa da karşı çıkış ve mücadeleden de yoksun ve kopuk sayılması, eksik kalır. “Sadece şunu söylüyorum: bir yerde iktidar ilişkisi ortaya çıkar çıkmaz, orada direniş imkanı da belirir. İktidarın kapanına sıkışıp kalmayız asla: İktidarın üzerimizdeki pençesini belirli koşullarda ve kesin bir stratejiye göre gevşetip değişikliğe uğratabiliriz” (Foucault’dan aktaran Best ve Kellner, 2011: 76). Dolayısıyla Foucault önceleri “tahakküm teknolojileri”ne ağırlık verirken sonraları “benlik teknolojileri”ni de ilgi odağına almayı ihmal etmedi ve “kendimizi bir sanat eseri olarak yaratmak zorundayız” dedi (Foucault’dan aktaran Best ve Kellner, 2011: 81).

Nietzsche’nin düşüncesinde sunulan kuramsal olanakları bulduktan sonra Foucault, 1970’li yılların ortalarından itibaren köktenci eylemciliğe dönüş yapar. Foucault 1970’ten sonra kendi yapıtını “arkeoloji” olarak değil “soykütüğü” olarak niteler. Bu anlamlı bir dönüştü. Sonraları “arkeoloji” kavramını ya hiç kullanmaz ya da azarak/nadiren kullandığı durumlarda da açık bir biçimde “soykütüksel” bir çerçevenin içine yerleştirir. *Bilginin Arkeolojisi*’nin “tuhaf mekanizması”nı bırakarak Foucault sadece metinsel olarak değil siyasi olarak da kavranan bir mutlak praksis stratejisi benimsemiştir. Bir sonraki kitabı *Hapishane’nin Doğuşu*’nda (1975) “arkeoloji” kavramını hiç kullanamaz. Soykütüksel anlayışla beraber tarihle ilgili yazılarının kurmaca bir özellik taşıdığını kabul edip tarihsel çözümlemelerde kesintililiğin her durumda söz konusu olmadığı kanısına varmıştır. 1967’de *Kelimeler ve Şeyler*’in “yalnızca katıksız bir ‘kurmaca’” olduğunu söyleme erdemini göstermiştir (Megill, 1998: 346-7).

25 Nisan 1978’de Japon düşünür R. Yoshimoto ile yaptığı bir söyleşide Foucault *Kelimeler ve Şeyler* kitabına ilişkin şu sözlerle yorumda bulunur: “bu kitaba geri döndüğümde bir tür üzüntü duyduğum da kesindir. *Kelimeler ve Şeyler*’i şimdi yazsaydım kitap başka bir biçim alırdı” (2000b: 242).

Foucault’nun “iktidar” kavramı üzerine düşünce ve açıklamaları da ayrı yapıtlarında farklılık göstermektedir. *Deliliğin Tarihi*’nde (2006a) ‘dışlayan’, ‘bastıran’, ‘sansürleyen’, ‘yalıtan,’ ‘maskeleyen’ ve ‘gizleyen’ iktidar olumsuz bir karaktere büründürülürken *Hapishanenin Doğuşu* (2006b) ve *Bilme İstenci*’nde [*Cinselliğin Tarihi* 1. cilt] (1993) ‘nesne alanlarını, doğruluk ritüellerini ve gerçekliği üreten’ ve ‘kötü, kısır, monoton ve zararlı olmayan’ üretken ve olumlu bir iktidar karakteri çizilmiştir.

Bilme İstemi adını verdiği *Cinselliğin Tarihi*’nin birinci cildinde (1993: 140) Foucault ‘iktidar’

kavramına ilişkin Şu görüŐünü yazmıŐtır: “Gç, üretmeye ve bunları silmek, eğmek ya da yok etmek yerine, güçlendirmeye ve düzenlemeye yönelik bir iktidar olma eğilimindedir.”

Foucault'nun temel amaçları, vurguları ve ilgi odaklarına ilişkin yaptığı inceleme ve çözümlerinin ortak özelliği ve kaygısı nedir, sorusuna cevap; verili ve kurulu olanı değişik bağlamalarda sorgulayıp sorunsallaŐtırmak ve yeniden değişik koşullarda çözümlenmek olsa gerek.

Foucault EleŐtirisinin Savunduğu ve Karşı Çıktığı Kimi İddia ve Söylemler

Foucault eleştirel çözümlerinde geniş yer tutan konulardan biri kuŐkusuz Avrupa'da gerçekteŐen 'Aydınlanma' olgusu ve toplumsal-kültürel yaşam koşulları üzerinde yarattığı etkiler olmuştur. Foucault zellikle Kant'ın aracılığıyla Aydınlanma sürecinde merkezi bir konuma konumlandırılan 'us'un nitelik ve iŐlevlerine çatar. Foucault “Kullandığımız bu Us nedir? Bu usun tarihsel etkileri nelerdir? Kısıtlılıkları ve tehlikeleri nelerdir?” diye Aydınlanmanın Us ve ussallığını eleştirel bir biçimde sorgular (Foucault'dan aktaran Best ve Kellner, 2011: 55).

Foucault Aydınlanma döneminin us ve ussallığını toplumsal-kültürel gerçekliği; ussal bir biçimde, bilime dayalı rgtlendirme ve *düzene* sokma giriŐimlerine karşı çıkar. Neden? Çünkü Us ve ussallığın politik iktidara geliŐi, bilgi ve söylemin sistematik bir biçimde inşa edilmesi ve disiplinci toplum anlayışının yayılması yoluyla gündelik yaşam uzamları feth edilerek sınıflandırılıp kurallara bağlanarak nüfus, yönetilmeye ve denetilmeye elveriŐli duruma getirilerek farklı olanların boynu dıŐlanarak, kapatılarak ya da yok sayılarak eğdirilip baskı altında tutulacaktı.

Foucault Aydınlanma ve modernliğin evrenselleŐtirici ve ilerlemeci anlayıŐlarını da yoğun bir eleŐtiriye tabi tutar. O, modernci anlayıŐın insan, us, birey, doğru, kesinlik ve nedensellik gibi *evrensel* olarak varsaydığı sanı ve kavramların, evrensel karakter taŐıma olanaklarını sorgulayarak çürütmeye çalışır. Bununla birlikte Foucault insan bilimlerinin hümanist varsayımlarını, temel aldıkları ve ürettikleri kuramsal, kavramsal ve söylemsel bilgileri iktidarın işleyişi ve yayılıŐına hizmet ettiği için iktidarın disiplinler aygıtı oluŐu nedeniyle eleştirir.

Tekelioğlu (1999: 82) konu ile ilgili Foucault'nun görüşlerini Şu biçimde yorumlar: “beŐeri bilimlerin bilim olmadığını ancak yaşam, emek ve dil bilimlerinin (ya da onların olumsal deęiŐkenleri olan biyoloji, ekonomi ve filolojinin) *kopya sonuçları* olduğunu ileri sürer. İnsani bilimlerin ilk eldeki nesnesi, 18. yüzyıl felsefelerinin bir 'icadı', yani insandı. Böylece, KŐ'in [*Kelimeler ve Şeyler*] temel iddiası kabaca Şu biçimde formüle edilebilir: İnsan, 18. yüzyıl dolaylarında ortaya çıkmıŐ (yaşam, emek ve dil) epistemeleri düzeyindeki dönüŐümlerden icat edilmiŐtir.”

Bilginin Arkeolojisi ve Soykütüğü olarak bilinen iki yöntemsel yaklaŐımında da Foucault tarihsel olayların sürekliliğini reddeder. O, tarihsel olayların daha yerel ve zamansal açından kesintili ve küçük ölçekli olarak ele alınmasının daha uygun ve gerçekteŐi olacağını savunur. Böylece Foucault modernliğin *ilerleme* anlayışını yıkmaya çalışır. Foucault (2011d), modernliğin ilerleme adına,

insanlara dünyevi yaşamda vaad ettiği 'sağlıklı yaşam biçimi', 'huzur', 'kamillik/mükemmellik', 'güven' ve 'kurtuluş'a ermenin bedelini; insani varlıkların felsefe ve insan bilimleri tarafından üretilen normlara ve normatif örgütlenmelere ve onları pekiştiren disiplinci uygulamalara bağlı kılınmalarında görmektedir.

"Foucault'nun ilerlemeci düşünürlerden farkı, 'ilerlemenin' bilgi 'artışının' doğal bir sonucu olduğuna inanmamasıdır. Aksine, Foucault ... *yöntemsel* bir önlem uyguluyor" (Tekelioğlu, 1999: 155):

"Yöntemsel bir önlem olarak ve radikal ancak saldırgan olmayan bir şüpheciliği benimsiyorum. Bu şüphecilik, teleolojik bir ilerlemenin sonucu olarak şu an zaman içinde bulunduğumuz yere bağlı olmayan bir ilke oluşturur... Burada bahsedilen bilim değil daha çok bilimin tarihidir. Bunu söylerken insanlık ilerlemez demiyorum; sorunu 'Nasıl ilerledik?' biçiminde ortaya koymanın yanlış bir yöntem olduğunu söylüyorum. Sorun, olan biten her şeyin nasıl olduğudur" (Foucault'dan aktaran Tekelioğlu, 1999: 155).

Modernliğin yukarıda sözü edilen sanılarının yanı sıra tektipleştirici, disiplinci, toptancı, köktenci, temellendirici ve kesin tek doğru inşacı yönlerini de eleştiri hedefinden kaçırmayan Foucault yeni bir çağ, yeni bir bilgi, yeni bir post-hümanizm ve disiplin-sonrası haklar, yeni bir parçalanmışlık ve farklılıklar dönemi, çoğulculuk, olumsuzluk ve ne olduğumuzu reddederek yeni bir özgürlük anlayışını alternatif çıkış yolları olarak anırtır. Ama nasıl? Bu stratejik öneme sahip sorunun cevabı, Foucault tarafından mikro girişimler olarak kısmen açıklanmakta ise, makro ölçekte kapsamlı ve örgütlü girişimler olarak belirsiz bırakılmaktadır.

Foucault her yerde bulunan iktidarın dağılımını sistematik olarak denetleme yetkisini tekelleştirip meşrulaştıran kesimlerin adresini sorunsallaştırıp göstermek için pek fazla çaba sarf etmiş gibi gözüküyor. Ayrıca bu 'yöneten örgütlü azınlığa' karşı baskı altına alınan farklı kesimlerin nasıl bir toplu ve düşük düzeyde de olsa örgütlü bir 'direniş stratejileri' geliştirebilecekleri konusunda da yeterli ve işlevsel bir açıklamasının olduğu varsayılmaz. Bu sorun, tartışmanın ilerleyen kısımlarında Foucault'nun direniş stratejileri ile ilgili kısımlarda daha ayrıntılı bir biçimde belirginlik kazanacaktır.

İktidar, Bilgi, Söylem, Doğruluk ve Özne Arasındaki İlişkilerin Mahiyeti

Foucault'nun eleştirel çözümlerinde sık kullanılan yukarıdaki alt başlıkta verilen kavramları tek tek ya da ikili-üçlü vs. biçimlerde bağlantılandırılabilir. Foucault'nun çözümlerinin neredeyse temel eksenlerini oluşturan bu kavramları ayrı ayrı inceleme ve açıklamaya tabi tutma, Foucault düşüncesinin bütünlüğünü bozabilir. Böyle bir sakıncadan kaçınmak amacıyla can alıcı ilişki ve etkileşim içinde bulunan söz konusu kavramlar ilişkisellik içinde bir arada ve tek başlık altında verilmiştir.

Foucault'nun çalışmalarında temel tema ve yeri 'özne'nin oluşturduğu söylenebilir. O 'özne'yi anlamak amacı ile '**iktidar**'ı bir araç olarak nitelendirdiği için incelediğini söyler. 'Özne'yi bir

araştırma nesnesi olarak ele alıp inceleme sürecinde ayrıntıya ve derine indikçe, 'iktidar'ın değişik boyutları, işlevleri ve mahiyeti ortaya çıkmaya başlar.

Best ve Kellner'e (2011: 69) göre Foucault "modern iktidarın doğasını totalleştirici olmayan, temsil edici olmayan, anti-hümanist şemalar içerisinde yeniden düşünmeye girişir. İktidarın makro yapılarda ya da yönetici sınıflarda demir attığını ve doğası gereği baskıcı olduğunu bildiren tüm modern teorileri reddeder. İktidarı dağınık, belirlenmemiş, başkalaşabilen, öznesiz ve bireylerin bedenlerini ve kimliklerini oluşturan üretken bir iktidar olarak yorumlayan postmodern perspektifler geliştirir. Modern iktidarın teorileştiril-mesinde başat olan iki modelin, hukuksal ve ekonomistik modellerin modası geçmiş ve hatalı varsayımlar tarafından sakatlandığını ileri sürer."

Sarup'a (2004: 111-112) göre Foucault "iktidarın ne bir kapasite ne de bir sahip olma olduğunu ifade eder. İktidar ekonomiye karşı ikincil bir konumda ya da onun hizmetinde olan bir şey de değildir. İktidar ilişkilerinin egemenden ya da devletten yayılmadığını özellikle vurgular; ne de iktidar belli bir bireyin ya da sınıfın özel mülkiyetinde olan bir şey olarak kavramsallaştırılabilir. Elde edilebilecek ya da gasp edilebilecek bir mal değildir iktidar, daha çok bir ağ niteliği taşır; iplikleri her yere uzanır. Foucault herhangi bir iktidar çözümlemesinin bilinçteki niyet düzeyine yoğunlaşmakla değil, iktidarın uygulanması üzerine yoğunlaşarak yapılması gerektiğini öne sürer. Başka bir deyişle, dikkatleri 'iktidar kimin elinde?' ya da 'iktidar sahiplerinin niyetleri ve amaçları nedir?' gibi sorulardan iktidarın yol açtığı sonuçlara bağlı öznelere yöneltilir."

İktidar nasıl işler, sorununa Foucaultcu bakış açısından şöyle bir cevap verilebilir: iktidar yalnızca fiziksel güç ya da siyaseten ve hukuken meşruluğu kabul edilmiş yasal temsiller yolu ile değil; aynı zamanda değerler, normlar, politik teknolojilerin üstünlüğü, beden ile psikolojisinin biçimlenmesi yoluyla da işler. Dolayısıyla iktidar bir 'toplumsal-kültürel gerçeklik'i inşa eder.

İktidar, baskı ve boyun eğdirici olmasına karşın aynı zamanda yaratıcı ve üretici özelliklere de sahiptir: "güçleri önlemeye, boyun eğdirmeye ya da tahrip etmeye adanmış olan bir iktidardan daha ziyade güçleri yaratmaya, büyümelerini sağlamaya ve düzenlemeye eğilimli' bir iktidardır" (Foucault'dan aktaran Best ve Kellner, 2011: 70). Foucault'nun *iktidar* anlayışı belirli bir toplumsal-kültürel gerçeklik ortamında kurumlarda, eşitsizliklerde, dilde ve bedenlerde yaşanan çatışma süreçleri kapsamında örtük ve ilan edilmemiş bir savaş ve barış süreçleri olarak nitelendirilir.

İktidarın değişik görünüşleri ile ilgili Tekelioğlu (1999: 155), Foucaultcu görüşlerini şu biçimde yorumlar: "İktidar sadece yanlış üretmez *doğru* da üretir. Bir tür *doğru* olarak 'özgürlük', 'baskıcı' iktidara meydan okumak için kurulacak. Aslında 'özgürlük', iktidarı uygulamak için 'özgür' ajanlar gerektiği ölçüde iktidarın hem koşulu hem de sonucudur. İktidar uygulaması 'direnişle' karşılaştığı ölçüde veya başka bir ifadeyle iktidarın başka bir 'doğru' ifadelendirilmesiyle karşılaştığı ölçüde bir sonuçtur."

İktidar nedir, sorusuna Foucault değişik çalışma ve söyleşilerinde aşağı yukarı aynı anlam çevresinde dönüp dolaşan tanımlamalar getirmiştir. Foucault (2003: 29) iktidarı “somut olarak her bireyin elinde bulundurduğu ve bir iktidar, bir siyasal hükümlanlık oluşturmak için devredebilecek olduğu şeydir” diye tanımlar. Bir başka ifadeyle Foucault iktidarı “kendi örgütlenmelerini kendi oluşturan, güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren ya da tersine çeviren bir süreç ve bu güç ilişkilerini etkili kılan stratejiler olarak anlaşılmalıdır” diye tanımlar (Canpolat, 2005: 99).

Foucault ‘iktidar’ın ne olup ne olmadığını aşağıdaki sözlerle açıklar (1993: 98-101):

“İktidar derken, belli bir devlet içinde vatandaşların bağımlılığını garanti eden kurum ve aygıtlar bütünü olan -büyük i ile yazılan- İktidar’dan söz etmek istemiyorum. İktidardan anladığım, şiddetin tersine kural biçimini taşıyan bir uyruklaştırma kipi de değil. Bir öge ya da bir grup tarafından bir başka grup üzerinde kullanılan ve etkileri birbirini izleyen türemelerle toplumsal bünyenin bütününe içinden geçen bir egemenlik sistemi de değil iktidardan anladığım. İktidar kavramından yola çıkarak yapılan çözümleme, ilk veri olarak devletin egemenliğini, yasanın biçimini ya da bir egemenliğin tümel birliğini ele almamalıdır; bunlar daha çok son biçimler olacaktır. Bana göre iktidardan ilk önce, uygulandıkları alana içkin olan ve örgütlenmelerini oluşturan güç dengelerinin çoğulluğunu anlamak gerekir; yani, mücadeleler ve karşı karşıya gelme yoluyla bu dengeleri dönüştüren, güçlendiren, tersine çeviren hareketi anlamak; bu güç dengelerinin bir zincir ya da sistem veya tersine onarlı birbirinden tecrit eden farklılıklar ve karşıtlıklar oluşturacak biçimde, birbirlerinde bulunduğu dayanakları anlamak; ve nihayet, genel çizgisi ya da kurumsal saydamlaşması devlet aygıtlarında, yasanın formüle edilmesinde ve toplumsal hegemonyada gelişen stratejileri anlamak. ...İktidar elde edilen, koparılan ya da paylaşılan, korunan ya da elden kaçırılan bir şey değildir; iktidar sayısız noktalardan çıkarak, eşitsiz ve hareketli bağıntılar içinde işler. ... İktidar bağıntıları, başka tür ilişkilere (ekonomik süreçler, bilgi ilişkileri, cinsel ilişkiler) oranla dışsallık konumunda değildir; onlara içkindir; bu bağıntılar iktidar içinde oluşan bölüşüm, eşitsizlik ve dengesizliklerin dolaysız etkileridir ve buna karşılık onlar da bu farklılaşmaların iç koşullarıdır; iktidar bağıntıları, basit bir yasaklama ya da sürdürme rolü olan üstyapı konumunda değildirler; var oldukları yerde doğrudan üretici bir rol oynarlar. ... İktidar aşağıdan gelir; yani iktidar bağıntılarının ilkesi ve genel kalıp olarak, egemen olanlarla onlara bağımlı olanlar arasında ikili bir karşıtlık, yukardan aşağıya ve toplumsal bünyenin derinliklerine değin gitgide daha kısıtlı gruplar üzerinde etkisini gösteren o ikilik yoktur. Daha çok, üretim aygıtları, aileler, kısıtlı gruplar, kurumlar içinde oluşan ve rol oynayan güç dengelerinin, toplumsal bünyenin bütününe arşınlayan geniş ayrılık [clivage] etkilerine destek oluşturduklarını varsaymak gerekir. ... İktidar bağıntıları hem kastidir, hem de öznel değildir. ... Bir dizi hedef ve amaç olmaksızın işleyen iktidar yoktur. Ama bu, iktidarın, kişisel bir öznenin seçimi ya da kararının sonucu olduğu anlamına gelmez; ne yöneten kast, ne devlet aygıtlarını denetleyen gruplar, ne en önemli iktisadi kararları alanlar, bir toplumda işler durumunda olan (ve o toplumu işleten) iktidar şebekesinin tümünü işletebilir; İktidarın ussallığı, çoğu zaman bağlı oldukları kısıtlı düzeyde gayet açık olan, birbirlerine zincirlenerek, çağrıda bulunarak, yayılarak, destek ve koşullarını başka yerde bularak sonuçta bütünü tertibatını çizen taktiklerin ussallığıdır. ... O hedefleri oluşturmuş kişilerin mevcut olmadığı, dile getirmiş kişilerin ise pek az olduğu görülür; ‘bulucuları’nın ya da sorumlularının, genelde hiç de ikiyüzlü olmayan geveze taktiklerini eşgüdümleyen, anonim ve neredeyse dilsiz büyük stratejilerin gizli özelliğidir bu.”

Foucault iktidar ve **bilgi** arasında örgüsel/döngüsel ilişkinin olduğunu ve bilginin iktidar

rejimlerinden kopuk ve ayrı tutulamazlığın vurgusunu yapar. Onun bu anlayışı insan bilimlerine ilişkin soykütüksel eleştirilerinde daha da açıklık kazanır. Sarup'a göre (2004: 101) "Foucault bilginin başkaları üzerine abanan bir iktidar olduğunu, buna bağlı olarak da başkalarını tanımladığını öne sürer. Ona göre bilgi, özgürleşmenin önünü keserek gözetlemeye, düzene sokmaya, disipline etmeye yönelik bir kip halini alır."

Foucault (2006b: 65-66) bilgi ve iktidar ilişkilerini şu sözlerle açıklar: "iktidar ve bilginin birbirlerini doğrudan içerdiklerini; bağlantılı bir bilgi alanı oluşturmadan iktidar ilişkisi olamayacağını, ne de aynı zamanda iktidar ilişkilerini varsaymayan ve oluşturmayan bir bilginin ve bilgi alanının olamayacağını kabul etmek gerekir. Demek ki bu 'iktidar-bilgi' ilişkilerini iktidar sistemine nazaran serbest olacak veya olmayacak bir bilgi öznesinden itibaren çözümlenmek gerekir; bunun tersine, bilen öznenin, bilinecek nesnelere ve bilme tarzlarının, iktidar-bilgi arasındaki bu karşılıklı temel kapsamların ve onarın tarihsel dönüşümlerinin etkileri olduklarını göz önüne almak gerekir. Kısacası, iktidara yararlı olan veya ona ayak direyen bir bilgiyi üretecek olan bilgi öznesinin faaliyeti değil de; iktidar-bilgi, onları kat eden ve onları oluşturan, mümkün bilgi biçimi ve alanlarını belirleyen süreçler ve mücadelelerdir."

Foucault (2011a: 212) 'bilgi'nin neliği ve oluşumu ile ilgili düşüncelerini şu cümlelerle açıklar: "Söylemsel bir pratik tarafından düzenli bir biçimde oluşturulmuş ve bilime yer vermeye zorunlu olarak yükümlü bulunmadıkları halde, bir bilimin kuruluşu için gerekli olan öğeler toplamına *bilgi* adı verilebilir. Bilgi, kendisi yoluyla özelleşmiş bulunan bir söylemsel pratiğin içinde, kendisinden bahsedilebilen şeydir. Bilimsel bir statü kazanacak ya da kazanmayacak olan farklı nesnelere tarafından kurulmuş bir alandır da. ... Bilgi, öznenin söyleminde ilişkili bulunduğu nesnelere söz etmek için pozisyon alabildiği alandır aynı zamanda. ... Bilgi, kavramların ortaya çıktıkları, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri alandır. ... Nihayet bilgi, söylem tarafından gösterilmiş kullanım ve uyum olanaklarıyla tanımlanır. ... Bilimlerden bağımsız, ne onların tarihsel taslağı ne de yaşanmış tersi olan bilgiler vardır; fakat belirlenmiş bir söylemsel pratik olmaksızın bilgi yoktur, her söylemsel pratik oluşturduğu bilgiyle tanımlanabilir."

Bilginin, iktidar ve söylemden kopuk ve bağımsız olmadığını vurgulayan Foucault (2011a: 214), bilgi ve ideoloji arasındaki ilişkiyi şu ifadelerle belirtmeye çalışır: "Bilim, bir kez kurulduğunda, kendini gösterdiği söylemsel pratiği oluşturan her şeyi kendi hesabına ve kendine özgü bağlarında yeniden ele almaz; kendisini çevreleyen bilgiyi de -yanılgıları, önyargıları veya hayali tarih öncesine göndermek için- ortadan kaldırmaz. ... Bilgi, kendisini yapan bilimin içinde kaybolacak olan bir epistemolojik şantiye değildir. Bilim ya da kendini bilim sanan şey bir bilgi alanında yerini alır ve orada bir rol oynar. Farklı söylemsel oluşumlara göre değişiklik gösteren ve onların değişmeleriyle birlikte değişen bir rolü oynar."

Foucault'nun bireysel ve toplumsal 'özne'sinin yaratımında 'iktidar' ve 'bilgi'nin yanı sıra ve onlarla yaşamsal bir bağlantıda olan bir diğer öğe, '**doğruluk/hakikat**' anlayışıdır. Foucault (2000c: 82), doğruluk/hakikat ne iktidarın dışında ne de iktidardan yoksun bir şeydir, der. O, doğruluğun çok sayıda zorlama sayesinde ortaya çıktığını, yaşanan bu dünyaya ait olduğunu ve aynı zamanda düzenli bir biçimde iktidar etkileri yarattığını vurgular. Foucault her toplumun kendi doğruluk/hakikat rejimi ve siyaseti olduğunu, doğru kabul edip işlerliğe soktuğu söylem türleri; doğru sözceleri yanlış

sözcülerden ayırt etmeye yarayan mekanizmalar ve merciler ile doğru ve yanlışın teyit edilme yolları, doğruluğun edinilmesinde tercih edilen teknik ve yöntemleri; doğru kabul edilenleri söylemekle yükümlü olan statüleri olduğunun altını çizer.

Foucault (2000c: 83) doğruluk/hakikatı şöyle tanımlar: “‘hakikat’, keşfedilecek ve kabul edilecek hakikatler bütünü değil; doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı ve doğruya birtakım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünüdür.”

Foucault (2000c: 84) doğruluk/hakikat ile ilgili karmaşık bulduğu açıklamalarına biraz daha açıklık getirsin diye düşüncelerini aşağıdaki cümlelerle açıklamaya çalışır:

“-‘Hakikat’, sözcülerin üretimi, düzenlenmesi, dağılımı, dolaşımı ve işleyişi için düzenlenmiş bir prosedürler bütünü olarak anlaşılmalıdır.

-‘Hakikat’; kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar etkileriyle döngüsel bir ilişki içindedir: ‘Hakikat rejimi’.

-Bu rejim yalnızca ideoloji ya da üstyapısal değildir; kapitalizmin oluşumu ve gelişmesinin bir koşuluymuştu. Üstelik, belli değişiklikler olmakla birlikte, sosyalist ülkelerde (Bu noktada, hakkında çok az bilgi sahibi olduğum Çin örneğini bir kenara bırakıyorum) yürürlükte olan rejim de budur.”

Hem toplumsal-kültürel gerçekliğin hem de bu gerçeklik içinde oluşan özneliliğin içerik ve biçim kazanmasını sağlayan iktidar, bilgi ve doğruluğun yanı sıra; onlarla düşünsel/örgüsel ilişki içinde bulunan **‘söylem’** belirli bir düzenin kurulumu ve yaratımında can alıcı bir rol oynamaktadır.

Foucault, söylemlerin ciddi tarihsel etkinlikler arasında sarf edilen boş laflar olmadıklarını vurgular. “Söylemler bir taraftan ‘doğru’ söylemlerle uyumlarına dayanarak kendilerini haklı ilan ederken, öte yandan ise arzu ve iktidar ilişkilerini gizlerler” (Foucault’dan aktaran Berhauer, 2005: 172). Bu bağlamda söylemin bir yüzey rolü oynadığı söylenebilir.

Bernauer (2005: 172), söylemin işleyiş mekanizmaları ile ilgili Foucault’nun düşüncelerini şu satırlarla aktarır: “söylem, pratikte ancak ve sadece söylemin hangi koşullara göre kullanılabilceğini belirleyen bir toplumsal sistemde işliyor. Söylemin toplumumuzdaki işleyişi, bırakın özgür bir alanda gerçekleşmeyi, tam da törenlere tabidir; ve belli bir grup içinde sınıf, eğitim düzeyi ve statü açısından belirli niteliklere sahip olan kişilerin söylemsel ayrıcalıkları vardır. Ayrıca iç kısıtlamalar da söylemi denetlemektedir.”

Söylemin süreksizliğine, tesadüfiliğine ve maddesel gerçekliğine vurgu yapan Foucault, söylemi “‘kendi ardışıklık ve dizilme biçimleri olan bir pratik’ olarak niteler ve sürekli olarak ‘söylemsel stratejiler’den ve ‘söylemsel pratik’ten bahseder” (Foucault’dan aktaran Megill, 1998: 345).

'Söylem' Foucault'nun siyasi alana dair en önemli varsayımı, iktidarın nasıl işlediği konusundaki anlayışında önemli bir konuma sahiptir. Bu bağlamda "söylem, ister dışlama kurallarıyla isterse de sınırlandırma ve kısıtlama ilkeleri aracılığıyla olsun, baskıcı bir iktidarın denetlediği ve itaate zorladığı bir şeydir" (Bernauer, 2005: 220).

Değişik toplumsal-kültürel gerçeklik ortamlarında söylemlerin üretimi üç yolla gerçekleşir (Tekelioğlu, 1999: 143):

"i-yasaklama-- konuşma nesnelere hakkında tabular yaratarak; konuşma durumlarını ayınlştırarak; konuşma hakkı bağlamında ayrıcalıklar yaratarak;

ii-bazı birey ya da grupların konuşma hakkını *ayırarak* ve *reddederek*;

iii-yaratılmış gerçek aşkı gibi, '*doğru*' ve '*yanlış*' arasında bir *karşıtlık* yaratarak. Yani 'gerçek isteği', bir 'bilgi isteği' tarafından yönetilmelidir ya da tersi."

Foucault'nun '*özne*'si söylemseldir. Dolayısıyla bireyi özne yapan söylemin, bilginin, doğruluğun/hakikatin ve iktidarın ördüğü ağın içinde aynı zamanda hem taşıyıcı ve hem eyleyici bir konumdadır. Foucault'nun öznesi; kendi tarihsel ve yerel koşullarının -Batı kültürünün modern çağının- söylemlerinde, iktidar ilişkilerinde, bilgi ve doğruluk anlayışında anlamlıdır ve bütün bu unsurlar tarafından geliştirilmiş 'taktikler', 'stratejiler' ve 'programlar'ın işlevsel öznesidir. Bununla birlikte Foucault'nun özneye ilişkin sonraki çözümlerinde özellikle de üç ciltten oluşan *Cinselliğin Tarihi*'nde (Foucault 1993, 1988, 1994) geliştirdiği 'ben pratikleri', 'benlik teknolojileri' ve 'kendini sorgulama' gibi kavramsal aygıtlar biraz farklı bir 'özne'nin de varlığının habercisi oluyor. Bu geliştirilmiş yeni kavramsal aygıtlar aracılığı ile "bireylerin kendileri vasıtasıyla, kendi bedenlerinde, ruhlarında, davranışlarında belirli sayıda operasyonları gerçekleştirmelerine imkân veren teknikleri gerektirir ve bu operasyonlar kendi kendilerini dönüştürecek, değiştirecek ve belirli bir mükemmellik, mutluluk, ruhsal iktidar durumu elde edecekleri şekilde gerçekleşir. ... Kendimizle farklı türden bir ilişki kurmayı ... kendimiz için yeni varolma ve eylemde bulunma biçimleri, yeni hayat tarzları yaratmamız amacıyla, bu normlara bağlılığımızı sorgulamamızı, 'olduğumuz gibi olmayı reddetmemizi'" ve "kendini-yaratma" yeteneği ve gücüne sahip bir 'özne' söz konusu olmaktadır (Falzon, 2001: 101, 104-105).

Foucault 'insan'ın modern felsefenin epistemolojisi temelinde bilginin hem nesnesi hem de öznesi olarak *inşa edildiğini* ileri sürer. Dolayısıyla öznenin bir *düzenlilik* ve gerçekleştirilmiş *gerçeklik* ve *doğruluk oyunlarının programları* ve kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış *disiplinleri* aracılığı ile öznellik kazandığı söz konusudur. O, özne sözcüğünün iki anlamından bahseder: "denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor" (Foucault, 2011d: 63).

Toplumsal-kültürel gerçeklik ortamlarında özneler; iktidarın iki temel teknolojisi olan *düzeltilme* ve *normalleştirme* aracılığıyla üretilir. Özneler birer taşıyıcı-eyleyici organizmalar, güçler, maddeler,

arzular, düşünceler çokluğuyla azar azar, derece derece, gerçekten ve madden oluşturulurlar. 'Ana', 'yetişkin', 'huysuz' vb. gibi "kişilik kategorileri" bu sürecin tipik örnekleridirler (Tekelioğlu, 1999: 141).

Bireyleri toplumsal özneler haline dönüştüren üç *nesneleştirme* biçimi olduğu görülebilir (Tekelioğlu, 1999: 151):

“1 - 19. yüzyılda dilbilim, biyoloji ve ekonomi çalışmalarında, bireyleri konuşan özne, yaşayan özne ve çalışan özne kimliklerine büründüren 'erkek' söylemlerinin ortaya çıkışı.

2 - Bireyleri sınıflandıran; akıllı-deli, sağlıklı-hasta, suçsuz-suçlu karşıtlıklarına -ki buradan da 'anormallik', 'huysuzluk' ve 'suçluluk' söylemleri bu noktada ortaya çıkıyor- mahkum eden 'bölücü etkinliklerin' ortaya çıkışı. Bütün bunlar 'normallik' için uygun bir altyapı hazırlıyorlar.

3 - Modern ben yönetimi 'sanatını' kısmen yaratan modern cinsellik söylemlerinin ve etkinliklerinin ortaya çıkışı.”

Foucault, toplumsal ilişkilerin 'öznesi'ni çözümlenmek istedi. O, var olan 'tarihsicilik' ve 'ussalcılık' felsefelerinin ötesinde bir özne çözümlenme yöntemi aradı. Foucault alternatif olarak boy gösteren 'göstergibilim' ve 'yapısalcılık' felsefelerinde de ilginç bir şey bulmadı. Foucault tarihsel ve kültürel gerçeklik olarak modern özneyi geliştirdiği soykütüğü yöntemi ile ele alıp çözümlenerek söz konusu özne felsefelerinden çıkmak istemiştir.

“Bunlar [özneyi inceleyen ve tanımlayan söz konusu felsefi yaklaşımlar] benim seçtiğim yollar değildi. Ben başka bir yol bulmaya çalıştım. Tarihsel ve kültürel bir gerçeklik olarak modern öznenin jenealojisi yoluyla özne felsefesinden çıkmaya çalıştım... Bu proje ile iki yönde yol alınabilir. Modern teorik yapılarla ilgilenerek özneyi genel olarak ele aldım. Bu yolla 17. ve 18. yüzyıllarda özneyi, konuşan, yaşayan ve çalışan varlık olarak tanımlayan teorileri analiz etmeye çalıştım. Tabii ki, belli öznelerin bilgi nesnesi ve aynı zamanda egemenlik nesnesi olduğu kurumlarda -sığınma evleri, cezaevleri ve benzeri- bulunan daha pratik bir anlama çabasına da girişilebilir” (Foucault, 1985: 366).

Tekelioğlu'na (1999: 184) göre, Foucault açık bir alternatif 'özne' tanımı vermez. O farklı markalar, adlar ve varoluş biçimleri altında ayrı çağlarda biçimlenen ve sürekli dönüşüp yeniden biçimlenen 'Ben'i koyar.

Dirim-İktidar, Sorunsallaştırma ve Direniş Stratejileri

Foucault yeni bir iktidar teknolojisi olarak '**dirim-iktidar**'ın 17. yy. boyunca ortaya çıktığını ileri sürer. Foucault'ya göre bu yeni iktidar teknolojisi "ilkini dışlamayan, disiplin tekniğini dışlamayan ama onu içine alan, onu kısmen değiştiren ve özellikle, bir biçimde onun içine yerleşerek ve gerçekten de önceden var olan bu disiplinci teknik sayesinde iyice yerleşerek onu kullanacak olan bir iktidar teknolojisidir bu. Bu yeni teknik, disiplinci tekniği ortadan kaldırmaz, çünkü çok basit olarak, disiplinci teknik başka bir düzeye aittir. Başka bir ölçektir. Başka bir dayanak yüzeyi vardır ve çok başka araçlardan yararlanır ... disiplin, insanların çokluğunu yönetmeye çalışır öyle ki bu çokluk

gözetlenecek, eğitilecek, kullanılacak, belki de cezalandırılacak bireysel bedenlere dönüşebilmeli ve dönüşmelidir. Ve sonra, yerleşen yeni teknoloji, insanlar asal olarak bedenlerden ibaret oldukları için değil, tersine yaşama özgü ve doğum, ölüm, üretim, hastalık vesaire gibi süreçler olan toplu süreçlerden etkilenen, global bir kitle oluşturmaya nedeniyle insanların çokluğuyla ilgilenir” (Canpolat, 2005: 248).

Stratejik dirim-iktidar teknolojileri aracılığı ile toplumsal öznelere *bedenlerini* içselleştirirler. Ölüm ve doğum oranlarının artış ve azalmasının denetlenmesi, nüfusun uzamsal hareketlerinin denetlenmesi, barınma, beslenme, sağlık ve hastalıkla ilgili vb. uygulamalar doğrudan toplumsal bedenin üzerinde gerçekleşmektedir. Beden ve onun alışkanlıkları ile davranış biçimlerinin yeniden düzenlenmesi müdahalenin alanı ve nişanı olmuştur. Yeni canlanmakta olan ‘modern’ *düzenin* ‘doğrular’ını içselleştirecek, söylemleri kabullenecek, disiplinci kurallarına itaat edecek ve kendini kuşatmış otoriteye boyun eğecek bireylerin yaratılmasının koşulları karmaşık bir ilişki ağ örgüsü içinde kademeli olarak oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla nüfus bir toplumsal-ekonomik araştırma nesnesi durumuna dönüşmüştür.

Dirim-iktidar okullar, aileler, cinsel ilişkiler, askerler, işçiler, hastalar ve diğer kurumlardaki gibi çeşitli alanlardaki yaşamların hesaplanmış bir denetleme ve yönetme projesi olarak yaşama tam anlamı ile hükmeden bir iktidar türü olarak var olmuştur. Dirim-iktidarın temel amaçlarından biri, nüfusa/topluma ait belli kayıtları ‘yararlı’ kılmak olmuştur. Bu bağlamda cinsellik, dirim-iktidarın önemli nesnelere biri konumuna gelmiştir (Tekelioğlu, 1999: 152).

Foucault, **bedeni** “olayların kaydedildiği (dilini izini sürdüğü, fikirlerin çözündürdüğü) yüzey, (tözel bir birlik yanılışmasını benimseyen) çözülmüş bir Benliğin mekânı ve sürekli dağılan bir hacim” olarak tanımlar (Foucault’dan aktaran Megill, 1998: 373). Bu bağlamda dirim-iktidar; “canlı bedenin yatırımı, değerlendirilmesi ve güçlerin dağıtımsal amaçlarla işletilmesi” olarak tanımlanabilir (Foucault, 1993: 145).

Foucault bedenin iktidar ilişkileri kapsamında nasıl işlenerek ‘uyruklu’ ve ‘yararlı’ kılındığını şöyle açıklar: “beden aynı zamanda siyasal bir alanın içine de doğrudan dalmış durumdadır; iktidar ilişkileri onun üzerinde doğrudan bir müdahale meydana getirmektedirler; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler talep etmektedir. Bedenin bu siyasal olarak kuşatılması, karmaşık ve karşılıklı ilişkilere göre, onun ekonomik kullanımına bağlıdır; bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeni, büyük ölçüde üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır; fakat buna karşılık bedenin işgücü olarak oluşması ancak, onun bir tabiyet ilişkisi içine alınması halinde mümkündür (burada ihtiyaç aynı zamanda özenle düzenlenen, hesaplanan ve kullanılan siyasal bir araçtır); beden ancak hem üretken beden hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı güç” haline gelebilir (Foucault, 2006b: 62-3).

Foucault iktidarın hem nesnesi hem de hedefi konumuna gelen bedenin, iktidar mekanizmaları içine girerek nasıl bir ‘iktidar mekânı’ ve ‘siyasal anatomi’ mahiyetine büründüğünü şöyle açıklar:

“İnsan bedeni, onun derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizmasının içine girmektedir. Aynı zamanda bir ‘iktidar mekaniği’ de olan bir ‘siyasal anatomi’ doğmaktadır, bu anatomi başkalarının bedenlerine, yalnızca onların istenilen şeyleri yapmaları için değil, aynı zamanda öyle istenildiği üzere, hız ve etkinliğe uygun olarak belirlenen tekniklere göre iş görmeleri için nasıl el konulabileceğini tanımlamaktadır. Disiplin böylece bağımlı ve idmanlı bedenler, ‘itaatkar’ bedenler imal etmektedir” (Foucault, 2006b: 210-211).

Uygulanan kapitalist ve sosyalist üretim biçimlerinde bedenlerin kapasite ve yeteneklerini denetimli bir biçimde üretim aygıtlarına koşulması *anatomi-siyaset* ve nüfus hareket ve miktarının ekonomik süreçlere göre ayarlanması *dirim-siyaset*, her iki sistemde de dirim-iktidarın can alıcı işleve sahip bileşenler olduğunu ortaya koymuştur.

Ölüm dirim-iktidarının varlık ve yokluk sınırıdır. Varlığını selamete sürdürmek için ölümü değil yaşamı, özellikle de sağlıklı yaşamı destekler. Foucault’nun (1993: 148) belirttiği gibi “artık söz konusu olan, egemenlik alanında, ölümü öne sürmek değil, değer ve yararlılık alanında yaşam dağıtmaktır.”

Cinsellik Sorunu Üzerine

Dirim-iktidarın oldukça önemli nesnelere birisi ‘**cinsellik**’tir. Foucault taşıyıcı-eyleyici-üreticisi olan “özne-beden”in potansiyel kapasite ve güçlerinin; baskın ve yaygın bilgi, iktidar, söylem ve doğruluk anlayışının *istendik amaç ve işlevleri temelinde düzenlenmesini* sağlayan değişkenlerden birinin -belki de en temel olanının- *cinsellik* anlayışı ve olgusu olduğunu öne sürer. O eski Grek, Roma, Hıristiyan ve Aydınlanma çağına ait farklı toplumsal-kültürel yapılarda cinsel etkinliğin ne, nasıl ve niçin olduğu/oluştugu üzerine yaptığı araştırmalarda söz konusu dönemlerde cinselliğin bir kültürel olgu olarak nasıl yaratıldığını açıklamaya çalışmıştır.

Foucault cinselliğin nasıl üretildiği ile ilgili yaptığı çalışma ve tartışmalarda cinselliğin “ne bir doğal özellik ne de insan hayatına ait bir olgu olduğu”nu dile getirmektedir. O, cinselliğin “kurgulanmış bir deneyim kategorisi” ve “biyolojik değil tarihsel, toplumsal ve kültürel kökenlere sahip” olduğunu vurgular. Cinsellikle bağlı üretilmiş bilgi ve söylemlerin; belirli iktidar biçimlerinin -dinsel, iktisadi, siyasi vs.- sürdürülmesi için işlev gördüğü anlaşılmaktadır (Spargo, 2000: 11-12).

Foucault “seks” ile “cinsellik” arasında bir ayrım yapar. “Seksin söyleme döküldüğünü” ve “cinselliği, seks hakkındaki söylem”, “seksi de, şeyin kendisi” olarak yorumlamayı işe yarar ve yeterli bulmaz. Foucault “seks’i ‘önceden sunulmuş veriler’ olarak kabul ettiğini, ‘cinselliğin’ de ‘kendini sekse aşıl原因ı vermiş, onun üzerini kaplamış ve belki de sonuçta çapraşıklaştırmış olan, aynı zamanda hem söylemsel hem de kurumsal bir nitelik arz eden bir oluşum’ rolü oynadığını söyler. Ama en sonunda bunun pek tatmin edici olmadığına karar vermiş ve bunun yerine seksin ‘cinsellik tertibatı’ tarafından üretildiğini varsaymıştır. Özetle, cinsellik hakkındaki söylem cinselliği üretir; cinsellik hakkındaki söylemlerin bütünü cinsellik tertibatını oluşturur; cinsellik tertibatı seks üretir” der (Megill, 1998: 373-374).

Foucault (1988: 9-10), cinsellik üzerine yaptığı çalışmaların amacını şu sözlerle dile getirir: “Amacım ‘cinsellik’ kavramının karşısında durmayı arzulamaktaydım: Durup biraz geriye gitmek, bize pek yakın olan apaçıklığının çevresinde dolaşmak, bağlı olduğu kuramsal ve pratik bağlamı çözümlenmek istiyordum. ... Sözcüğün kullanımı başka olaylarla bağlantılı olarak yerleşti: Bunlar, üremenin biyolojik mekanizmalarını olduğu gibi davranışın kişisel ya da toplumsal değişkenlerini de kapsayan çeşitli bilgi alanlarının gelişmesi; dinsel, hukuksal, eğitbilimsel (pedagojik), tıbbi kurumlara dayanan, kısmen yeni bir kural ve normlar bütününe yerleştirilmesi; kişilerin giderek, tutumlarına, görevlerine, hazlarına, duygu ve duygularına, düşlerine anlam ve değer verme biçimlerinde ortaya çıkan değişikliklerdir. Sonuç, söz konusu olan kişilerin kendilerini, çok çeşitli bilgi alanlarına açılan ve bir kurallar, bir zorlamalar sistemiyle eklemlenen bir ‘cinsellik’in özneleri olarak görmelerini sağlayan ‘deneyim’in batı toplumlarında nasıl oluştuğunun görülmesiydi. Dolayısıyla tasarımı, (eğer deneyim, bir kültür içindeki bilme alanları, normativite türleri ve öznellik biçimleri arasındaki bağlantıyı dile getiriyorsa) bir deneyim olarak cinselliğin tarihine ilişkin bir tasarıydı.”

Cinselliği günaha girme olasılığını dayatan, baştan çıkarıcı ve sakınılması gereken bir şey olarak kavratılan Hıristiyanlık, böylece bireyleri denetleyen bir iktidar türü inşa etme amacı oluşturmuştur. Böylece “bireyi, evlilik, tekeşlilik, üreme cinselliği ve zevkin sınırlandırılması ve diskalifikasyonu gibi yaygın ahlâk tarafından konulan sınırlamaların ötesine götürme riski taşıyan bir günaha girme eğiliminin bireylerin içindeki, özneliliğin içindeki sürekli kaynağı olarak bu teni kavrayan bir cinsellik düşüncesi. ... Bu ahlâkın temel parçaları hem iç hem de dış bir bilgiye, bireyler hakkında kendileri ve başkaları tarafından taşınan titiz ve ayrıntılı bir bilgiye dayanıyordu. ... Bu vücudu, bu zevkleri, bu cinselliği; ihtiyaçları, zorunlulukları olan, aile örgütlenmesi olan, üreme zorunlulukları olan bir toplumun içinde işletilebilmek gerekiyordu” (Foucault, 2000a: 231).

Aydınlanma süreci ile birlikte bilimin, ussallığın ve kapitalist üretim ilişkilerinin belirleyiciliğinin artması sonucunda nüfusun bir toplumsal-ekonomik araştırma nesnesi durumuna dönüşmesine koşut bir biçimde cinsiyet sorunu da bireylerin siyasi teknolojileri ve “refah” sorunuyla birleştirildi. “Evlilik yaşı”, “meşru doğum” ve “cinsel birleşme sıklığı” gibi kavramsal çerçeveler yeni normatif düzende işlev görmeye başladı. Bu süreçle birlikte “Cinsiyet aşama aşama, kamusal bir sorun haline geldi; toplumsal olarak ele alınabilen, ‘kamunun’ moral değerleriyle yani ‘uygun’ cinsellikle birleştirilebilen bir sorun” oldu. “... Tartışma konusu *cinsiyet* değil, *toplumsal* varoluşumuz için temel bilgiyi sağlaması beklenen cinsellik” (Tekelioğlu, 1999: 151).

Foucault modern düzenin cinselliği kuşatarak gizli bir biçimde sömürdüğünü vurgular. Cinsel tavır ve tutumlar; sistematik kampanyalar ve düşünülmüş stratejik yöntemlerle siyasal ve ekonomik amaçlara uygun bir biçimde oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ortaçağ Avrupası’nda ‘kilise’ ‘Hıristiyanlığa inanan’ların, modern çağ Avrupası’nda ise ‘devlet’, ‘yurttaş’ların “cinselliğinin ne durumda olduğunu ve onu nasıl kullandıklarını bilmeli ama yurttaşların her biri de cinselliğinin kullanımını denetleme yeteneğine sahip olmalıdır. Devletle kişi arasında, cinsellik, bir hedefe, hem de kamuyu ilgilendiren bir hedefe dönüştü; söylemler, bilmeler, çözümlenmeler ve buyruklardan oluşan koca bir düzen cinselliği kuşattı” (Foucault, 1993: 33).

Foucault cinselliğin 'bastırılarak' 'suskunluğa' zorlandığı önermelerine karşı çıkar. O, 'pastoral itaat'i 'Hıristiyan'lara ve 'yurttaş'lara bir öz-denetim mekanizması olarak aşıl原因an 'kilise' ve 'modern devlet'in cinselliği 'konuşkanlığa' zorlamakta olduklarını ortaya koymaya çalışır. Bunu gerçekleştirebilmek için her bir iktidar biçimi kendine özgün strateji geliştirir. Viktoryen dönemin stratejisi 'itiraf-günah çıkarma' iken modern döneminki 'ihbar'dı. Günümüz gerçekliğinde -Hıristiyan Batı'da- cinsellik sorunsalı *itiraf, idare ve mahremiyet* ile birlikte gelişmektedir (Tekelioğlu, 1999: 152, 154).

Foucault, modern çağda psikanalizin cinselliğin konuşulmasını sağlayarak üretilmesine yardımcı olduğunu öne sürer. "Psikanalistler akli ve duygusal sağlıklarına kavuşmaları için hastalarına özel cinsel sınırlarını araştırmalarını salık verirlerken, Foucault, psikanalizin (varolan pek çok söylemden bir tanesi olarak) bizi nasıl cinselliğimiz hakkında bilgi *üretmeye* davet ettiğini, daha doğrusu nasıl kışkırttığını araştırmaya koyulmuştur. Ona göre, cinselliğimize dair bu bilgi doğal olmaktan çok kültürel olup, belirli iktidar ilişkilerinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır" (Spargo, 2000: 13).

Foucault bilimin, dinin ve diğer bilgi üretme etkinliklerinin ürettikleri 'cinsellik tertibatı'nın baskı ve sınırlamalarından kurtulabilmek için, hatalı bir anlayış ve yöntem olarak değerlendirdiği "arzunun serbest bırakılması" değil, "zevkin yoğunlaştırılması"na destek verilmesi gerektiğini önerir (Foucault, 2007: 240).

Sorunsallaştırma

Foucault'nun öznesi ve onunla döngüsel/örgüsel bağlantıda olan iktidar, bilgi, doğruluk ve söylem kavramları onun düşünce ve eleştirel çözümlemeleri boyunca sürekli olarak bir *sorunsallaştırma* sürecine tabî tutulmaktadır. Foucault'nun düşünce ve eleştirel çözümlemelerinde söz konusu kavramlar tarihsel, kurgusal ve amaçsal bağlamları çerçevesinde etki, konum, rol ve işlevleri açısından holigrafik bir yaklaşım temelinde sistematik bir biçimde yeniden sorgulanmaktadır.

Foucault (2011b: 105), hakikat, iktidar ve kendilikle ilgili düşünce sistematığının aşağıdaki üç geleneksel sorudan oluştuğunu söyler. Foucault, oluşturduğu bu temel soruların tartışılma mekanizmasını, ileri geri gidiş dönüşler biçiminde sistemleştirilebileceğini söyler:

1. "Bilimsel bilgi dolayısıyla doğrulukla/hakikatle hangi ilişkilere giriyoruz? Uygarlık için çok önemli olan ve hem öznesi hem nesnesi olduğumuz bu 'hakikat oyunları'yla ilişkimiz nedir?"
2. Garip stratejiler ve güç ilişkileri dolayısıyla ötekilerle kurduğumuz ilişkiler nelerdir?"
3. Hakikat, iktidar/güç ve kendilik arasındaki ilişkiler nelerdir?"

Foucault (2011c: 86) "sorunsallaştırma" kavramını; "ne önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi anlamına gelir ne de söylem yoluyla var olmayan bir nesnenin yaratılması anlamına. Sorunsallaştırma, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu (ister ahlaki düşünce biçiminde, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz, vb. biçiminde olsun) bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünü" olarak tanımlar.

Sorunsallaştırmanın üç ana eksenini vardır:

1. Bilgi: Kavramlar ve kuramlarla üretilen doğruluk/hakikattir.
2. İktidar/güç: Davranışları ve davranışların olası sonuçlarını yönetebilmektir. Normlar, kurallar ve değerlerle üretilen ilişkiler ağında görülebilir.
3. Etik/kendilik: Bireyin kendisi ile kurduğu ilişki ya da kendisini konumlandırması, tanımlamasıdır.

Foucault verili/kurulu olanı 'nitelik' ve 'nasıllık' açısından sorgularken, "krizin fikri ve gerçekliğini aktif biçimde işler. ...onun varlık bilimi kendi dilinin varlık bilimidir ve eleştiriyi [criticism] bilinen anlamıyla, yani bizi bir kavrayış limanına götürmek üzere tasarlanmış bir proje anlamıyla değil; post-yapısalcılıktaki (bunun etimolojik olarak savunulabilecek olduğunu da eklemeyim) "krize" sokma anlamıyla değerlendirilir." Dolayısıyla Foucault yerleşik 'doğruları' ve doğru sayılan 'yöntemleri' sorgularken düşüncenin kendisi üzerine düşünülmesinin ve dönüştürülebilir olmasının önemini vurgular (Megill, 1998: 79).

Güç İlişkileri

Foucault iktidarın mahiyetini açıklarken onun 'bir şey' değil, 'bir etkileşim' biçimi olarak ele alınması gerektiğinin altını kalın çizgilerle çizer. O 'iktidar'dan çok 'iktidar ilişkileri'nden söz eder. Dolayısıyla iktidarı şeyleştirmekten kaçınır. Foucault güç ilişkilerini şöyle tanımlar: "iktidar ilişkileri, iktisadi süreçler, bilgi ilişkileri, cinsel ilişkiler gibi tipten ilişkilerde dışsallık konumunda değildir, onların içinde içkindir. Bu öteki ilişkilerde olup biten ayrımların, eşitsizliklerin, dengesizliklerin, dolaysız etkileri ve ters taraftan da, bu farklılaşmanın iç koşullarıdır. Güç ilişkilerinin yeri, sadece bir bastırma ya da eşlik etme rolü oynayabilecekleri üst yapısal kurumlar değildir; güç ilişkileri işledikleri her yerde dolaysız olarak üretici rol oynarlar. ...Yani değişikliğe uğrayabilirler, kesin ve değişmez biçimde verili değillerdir" (Canpolat, 2005: 100).

Foucault (2011d: 61) güç ilişkilerini; gücün kendi içsel rasyonalitesi açısından incelemekten daha çok, ilişkiler ve stratejilerin uzlaşmazlığı aracılığıyla incelenmesini önermektedir.

Foucault (2011d: 73) güç ilişkisini; "doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinde değil, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi; eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerindeki bir eylem" diye tanımlar. O, şiddet ilişkisini ise; "bir beden ya da şeyler üzerinde uygulanır; şiddet ilişkisi zorlar, büker, işkence uygular, tahrip eder ya da bütün imkanlara kapıyı kapatır" diye tanımlar.

Foucault'nun iktidar/güç analizine göre, *iktidar*, bir "şey" olarak değil bir "ilişki" olarak görülmektedir. Güç/iktidar ilişkilerinin analizi için Foucault (2011d: 77-79) aşağıdaki beş noktanın saptanmış olması gerektiğinin altını çizer:

1. "Farklılaştırma sistemi: Hukuksal ya da geleneksel statü ve ayrıcalık farklılıkları;

zenginliklerin ve malların edinilmesinden meydana gelen ekonomik farklılıklar; üretim süreçlerinde bulunulan yerle ilgili farklılıklar; dilsel ve dinsel farklılıklar; ustalık ve uzmanlık farklılıkları, vb. Her iktidar ilişkisi, kendisi için aynı zamanda hem koşul hem de sonuç olan farklılaşmaları işlerliğe koyar.

2. *Amaç tipleri:* Ayrıcalıkların muhafaza edilmesi, kâr birikimi, statüye dayalı otoritenin işlenmesinin sağlanması, bir memuriyet ya da mesleğin uygulanması.

3. *İktidar ilişkilerini uygulamanın araçları:* İktidarın silah tehdidiyle, sözün etkisiyle, ekonomik eşitsizlikler aracılığıyla, az çok karmaşık denetim araçlarıyla, arşivli ya da arşivsiz gözetim sistemleriyle uygulanmasına göre, belirgin, sabit ya da değişebilir olan ya da olmayan, maddi dispoitif'leri [aygıtlar, mekanizmalar] olan ya da olmayan kurallara göre, vb.

4. *Kurumsallaşma biçimleri:* Kurumsallaşma biçimleri geleneksel eğilimleri, hukuksal yapıları, gelenekle ya da modayla ilintili fenomenleri/olguları (aile kurumunda görüldüğü gibi) birbirine karıştırabilir; ayrıca, kendi spesifik yeri, kendi düzenlemeleri, sınırları titizlikle belirlenmiş, işleyişinde görece özerkliği olan kendi hiyerarşik yapılarıyla dışa kapalı bir dispoitif [aygıt, mekanizma] biçimine bürünebilir (okul kurumlarında ya da askeri kurumlarda olduğu gibi); ya da, devlet örneğindeki gibi, her şeyi kuşatan, küresel bir gözetim uygulayan düzenleme ilkesi ile gene belli bir derecede ve belli bir toplumsal bütünde bütün iktidar ilişkilerinin paylaştırılmasını gerçekleştiren çeşitli aygıtlarla donatılmış çok karmaşık sistemler biçimine bürünebilir.

5. *Rasyonalizasyon dereceleri:* "İktidar ilişkilerini imkânlar alanında bir eylem olarak devreye sokmak, araçların etkililiği ve sonuçların kesinliği (iktidarın kullanılması sürecinde başvuru büyük ya da küçük teknolojik incelikler) ya da gene muhtemel bedelleri (bu, ister devreye sokulan araçların ekonomik 'maliyeti', ister karşı karşıya gelinen direnişin oluşturduğu 'tepkisel' bedel olsun) ile bağlantılı olarak az ya da çok gelişmiş olabilir. İktidarın uygulanması, çıplak bir olgu, kurumsal bir veri olmadığı gibi; ayakta kalan ya da parçalanmış bir yapı da değildir; iktidar, kendisini geliştirir, dönüştürür, örgütler, az çok belli bir duruma göre ayarlanmış süreçlerle donatır."

Foucault tek taraflı iktidar ilişkisini, yani taraflardan birinin mutlak hakim ve yöneten, diğerinin de mutlak mahkum ve yönetilen olma durumunu bir iktidar ilişkisi olarak değerlendirmiyor. Foucault "Öznel özgür olmadıkça da iktidar ilişkilerinden söz edilemeyeceğini belirterek, eğer iki kişiden biri tamamen ötekinin yönetiminde olur ve onun üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet uygulayabileceği nesnesi haline gelirse, burada iktidar ilişkileri olamaz" der (Canpolat, 2005: 100).

Güç ilişkileri bağlamında Foucault (2011d: 80), üç tür strateji geliştirme biçiminden söz eder:

1. "Belirli bir ereğe varmaya çalışırken başvuru araçları göstermek için; burada söz konusu olan, bir *amaca* ulaşmak için kullanılan rasyonalitedir.

2. Belirli bir oyundaki taraflardan birinin başkalarının eylemlerinin nasıl olması gerektiği konusundaki düşüncelerine ve gene kendince başkalarının onun davranışlarını nasıl düşüneceğine ilişkin kanılarına göre hareket etme biçimini anlatmak için; bu anlamıyla strateji; başkalarının karşısında avantajlı duruma geçmek için uğraşı verme biçimidir.

3. Bir çatışma durumunda, rakibi mücadele araçlarından yoksun bırakmak ve onu mücadeleden vazgeçmeye zorlamak için kullanılan yöntemleri anlatmak için; bu anlamıyla da strateji, zafer kazanmaya göre tasarlanmış araçlarla ilgili bir sorundur.”

Foucault'ya (2011d: 80) göre stratejinin bu üç anlamı, “amacın düşmanın mücadeleyi sürdürmesini imkansız kılacak şekilde hareket etmek olduğu karşılıklı bir kapışma -savaş veya oyun- ortamında bir araya kümelenir.” Böylece Foucault, *stratejiyi* “kazandıracak’ çözümler seçme temelinde” tanımlamaktadır.

Yönetim

Yönetimsellik (governmentality), Foucault'nun toplumsal-kültürel güç ilişkileri analizinin temel kavramlarından birisidir. *Yönetimsellik*, davranışın yönünü belirleyen ve davranışı biçimlendiren rasyonaliteler ve zihniyet biçimleriyle ilgili sosyal-kültürel politik-tarihsel bir kavramdır.

Foucault'ya (1997b: 81) göre yönetim (government), en geniş anlamıyla insan davranışını yönlendirme teknikleri ve yordamlarıdır. Buna; çocukların yönetimi, ruhların yönetimi, bilincin yönetimi, nüfusun yönetimi, ev halkının yönetimi, devletin yönetimi, azınlıkların yönetimi, toplama kampının yönetimi, kişinin kendi kendisini yönetmesi vs. gibi örnekler verilebilir.

Foucault'ya (1997a: 67) göre bir yönetimin politik bilgisinin merkezinde nüfus fikri ve söz konusu nüfusun düzenlenmesini güvenceye alma yeterliliğindeki mekanizmalar vardır. “Disiplin sistemleri, bir grup tarafından diğeri üzerinde uygulanır. Yönetme ile yönetilme arasında bir fark vardır” (Foucault, 2004: 169-170). Belli bir nüfusu yöneten belli bir yöneticinin ya da yönetici grubun, yönetim anlayışı “doğruluk/hakikat” anlayışına göre belirlenir ve söz konusu olan sürecin ve uygulamanın Foucault'nun deyişiyle “doğruluk adına yönetme” olduğu söylenebilir. Foucault'nun “doğruluk/hakikat (truth)” kavramı, bugün toplumsal bilimlerde söyleminde yaygın olarak kullanılan “kültür, kültürel unsurlar ve değerler” olarak da ifade edilebilir.

Foucault'nun (2000c: 84) doğruluk/hakikat tanımına göre:

- “Doğruluk’ sözcelerin üretimi, düzenlenmesi, dağılımı, dolaşımı ve işleyişi için düzenlenmiş bir prosedürler bütünü olarak anlaşılmalıdır.

- ‘Doğruluk’, kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar etkileriyle döngüsel bir ilişki içindedir: ‘Doğruluk rejimi’.

- Bu rejim yalnızca ideolojik ya da üstyapısal değildir; kapitalizmin oluşumu ve gelişmesinin bir koşuluydu. Üstelik, belli değişiklikler olmakla birlikte, sosyalist ülkelerde yürürlükte olan rejim de budur.”

Foucault (2011d: 75, 77) “yönetimi”, “başkalarının mümkün eylem alanını yapılandırmak” diye tanımlar. “İktidarın uygulanmasını” ise; “birileri için başkalarının mümkün eylem alanını biçimlendirmenin bir yolu” diye tanımlar. “İktidar ilişkileri, toplumsal ağda derinlemesine kök salmıştır ve ‘toplum’un üstünde olan ve radikal olarak ortadan kalkacağını hayal edebileceğimiz ek bir yapı oluşturmaz.” Foucault (2000d: 286) modernlik konusunda önemli olan şeyin; toplumun devletleştirilmesinden çok, devletin “yönetimselleştirilmesi” olduğunu söyler.

Foucault (2000d: 286) şöyle demektedir:

“İlk olarak on sekizinci yüzyılda keşfedilen bir ‘yönetimsellik’ çağında yaşıyoruz. Devletin bu yönetimselleşmesi benzersiz bir biçimde paradoksal bir fenomendir; çünkü eğer yönetimsellik sorunları ve yönetim teknikleri fiilen tek siyasi mesele, siyasi mücadele ve muhalefet için tek mekan haline gelmişse, bunun nedeni devletin yönetimselleşmesinin aynı zamanda devletin varlığını sürdürmesini sağlayan şey olmasıdır. Ayrıca devletin bugünkü halini, devlete hem içsel hem de dışsal olan bu yönetimselliğe borçlu olduğu varsayılabilir; çünkü devletin neyi yapıp neyi yapamayacağını, kamusal olan ile özel olan arasındaki ayrımın vb. sürekli olarak tanımlanmasını ve yeniden tanımlanmasını sağlayan şey yönetimsellik taktikleridir.”

Foucault (2000d: 285) “yönetimsellik” adıyla üç şeyden bahsettiğini belirtir:

1. “Hedefi nüfus, temel bilgi biçimi ekonomi politik ve esas teknik araçları güvenlik aygıtları olan çok spesifik; ama karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütün.

2. Bir yanda tüm spesifik yönetim aygıtları dizisinin oluşumu, öte yanda da tüm bir bilgi kompleksinin gelişimiyle sonuçlanan ve yönetim olarak adlandırılabilir bu iktidar türünü uzun bir süre içinde ve tüm Batı’da diğer tüm biçimler üzerinde üstünlük kurmaya götüren eğilim.

3. On beşinci ve on altıncı yüzyılda idari devlete dönüşmüş olan ortaçağ adalet devletinin yavaş yavaş yönetimselleştiği süreç ya da sürecin sonucu.”

Ancak Foucault’ya (2000d: 284) göre gerçekleşen şey hükümlerlik toplumlarından disiplinci toplumlara, disiplinci toplumlardan da yönetim toplumlarına geçiş değildir. “Aslında bir üçgenle karşı karşıyayız: Bu hükümlerlik-disiplin-yönetim üçlüsünün asli hedefi nüfus, temel mekanizması ise güvenlik aygıtlarıdır.”

Foucault iktidarın olduğu yerde **direnme**nin de olduğu ve iktidara oranla direnmenin hiçbir zaman dışsal olmadığı söyler. O, iktidar ilişkilerinin ağsal örüntüsünde değişik mahiyet ve biçimlere bürünük düzensiz olarak dağılmış direnme noktalarının varlığını iktidarın varlığına bağlar.

Bu bağlamda Foucault (1993: 101-102);

“iktidar ilişkileri, direnme noktalarının çoğulluğuna oranla varolabilirler; bu noktalar, iktidar bağıntılarında, rakip, hedef, destek, bir kavga için atılım rolü oynarlar. Bu direnme noktaları, iktidar şebekesinin her yanında mevcuttur. Dolayısıyla, iktidara oranla, ulu bir Red'din *tek* bir mekânı -başkaldırmanın ruhu, tüm ayaklanmaların yuvası, devrimcilerin katıksız yasası- yoktur. Türlerinin örneğini oluşturan; olası, gerekli, olanaksız, birdenbire, yaban, yalnız, danışıklı, yükselen, şiddetli, uzlaşmaz, uzlaşmaya yatkın, çıkar güden, kurban vermeye hazır direnmeler vardır. Ama bu, direnmelerin bir karşı atış, madalyonun, temel egemenliğe oranla sonuçta hep edilgen öbür yüzünü oluşturan bir boş unvan oldukları anlamına gelmez. Direnmeler, özdeş olmayan birtakım ilkelere bağlı olmamakla birlikte bir tuzak, zorunlu olarak, yerine gelmeyen bir vaat de değildirler. İktidar bağıntılarındaki öbür terimdirler; bu bağıntılar içinde yok edilemez karşılıktırlar. Dolayısıyla onlar da düzensiz biçimde dağılmışlardır: Direnme noktalarını, düğümleri, odakları, kimi zaman grupları ya da insanları değişmez biçimde ayaklandırarak bedenini bazı noktalarını, yaşamın kimi uğrakları ve bazı davranış türlerini ateşlendirerek, az ya da çok yoğunlukla zaman ve uzam içinde yayılırlar. Büyük bir kökten kopmalar; ikiye ayıran ve kitlesel bölüşümler var mıdır? Bazen. Ama çoğu zamana, ortaya çıkan, bir topluma yer değiştiren ayrılıklar getiren, birlikleri bozan ve yeniden kümeleşmelere iten, kişileri yoklayan, parçalara ayıran ve yeniden biçimlendiren, onlarda, bedenlerinde ve ruhlarında yok edilemez bölgeler çizen hareketli ve geçici direnme noktalarıdır. Tıpkı, iktidar bağıntıları şebekesinin, sonunda, tam anlamıyla içlerinde yer etmeksizin aygıt ve kurumlara giren kalın bir doku oluşturması gibi direnme noktalarının göç etmesi de toplumsal kademeleşmelerin ve kişisel birliklerin içinden geçer. Ve nasıl ki, devlet iktidar bağıntılarının kurumsal bütünleşmesine dayanıyorsa, bir devrimi olanaklı kılan da, bu direnme noktalarının stratejik olarak kodlanmasıdır”

der.

Falzon'a (2001: 80-2) göre Foucault'nun çalışmalarında temel önem taşıyan şey, baskı değil güçlerin ve kapasitelerin diyalog çeşidinden etkileşimdir. Salt denetimi aldatici bir fantezi olarak niteleyen Falzon, 'biz' ya da 'ben' yaratan sonlu/sınırlı insanî varlıkların 'öteki'nin etkisine maruz kalarak tarih boyunca sürekli bir diyalog oyununa tabî tutulduğunun altını çizer. Tarihsel diyalog süreci içinde öteki sürekli kendini ortaya koyacak ve düzen biçimleri ve yaşam biçimlerinin dönüşümüne olanak sağlayacaktır. Foucault'nun somut kavramlarla dile getirdiği şey, toplumsal-kültürel gerçeklik ortamında dayatılan sınırlamalara karşı 'başkaldırı', 'direniş' ve 'mücadele' süreçleri diyalogun sürekli yenilenmesi ve toplumsal biçimlenmelerin dönüşmesini sağlayacağıdır. Değişimin faili 'somut', 'direnen insan'dır.

Foucault geç çalışmalarında “minimal eylemde bulunma”, “farklı şeyler yapma” kapasitesine sahip “eylem öznesi” veya “özgü özne”den bahseder. Foucault'nun yeğlediği direniş biçimi ve süreçlerin kesiştiği noktalar birer toplumsal-kültürel taşıyıcı-eyleyiciler olarak dayatılan sınırlamaları 'aşma' kapasitesine sahip olan “eylem özne”leridir. 'Özgür özne', 'büyük insan' ya da Nietzsche'nin 'üst

insan'ı veya 'aristokrat elitist' insan anlamına gelmemektedir. O, dayatılan sınırlamaları aşma, yeni yaşam biçimlerini yaratma savaşımında güçlerin maddi diyaloğunu güdüleyen etkin yaratıcı asidir. Foucault bu isyanı "büyük insanların" değil, "her kim olurlarsa olsunlar", "tarihe yaşamın tinini verenlerin" isyanı olarak niteler (Falzon, 2001: 82, 87).

Foucault bu hususla ilgili kaygılarını bu sözlerle dile getirir (2000b: 260): "konuşan sayısız öznenin sesleri yankılanmalıdır ve sayılamayacak kadar çok deneyimi konuşturmak gerekir. Konuşan öznenin her zaman aynı olması gerekmez. Her türlü deneyimi konuşturmak, konuşma yeteneğini yitirmiş olanlara, dışlanmışlara, can çekişenlere kulak vermek gerekir."

Foucault'nun düşüncesinde 'yaratıcılık', 'özgürlük' ve 'direniş' sanıları neredeyse eş anlama gelmektedirler. Söz konusu sanılar 'kendi-kendinden kopma' ve kurgulanmış sınırlamaları 'aşma' süreçleri anlamında işlev görür. Foucault'nun "entelekütel etiği" anlayışının özü "kendi-kendinden kopma" düşüncesi olsa gerek. Foucault entelektüelin rolü "başkalarına ne yapmaları gerektiğini" söylemek değil, "kendisini sürekli kendisinden koparmaya yetenekli hale getirmek" ve "başkaları adına konuşmak alçaklığından" sakınmalıdır der. Entelektüel etkinliğin amacı ve anlamı konusunda Foucault "bir yenilik ve yaratıcılık uzayı açmak için kendi kültürümüz üzerinde kazı yapma gerekliliği"dir, der (Falzon, 2001: 109-110; Foucault'dan aktaran West 1998: 243).

Foucault'nun direniş anlayışı, toplumsal-kültürel gerçeklik ortamında tarihsel bir süreç içinde bulunan öznenin kendi konumunu, işlevini, rolünü güç ilişkileri bağlamında yeniden sorgulamak ve önceden buyurulmayan yeni bir yaşam biçimi inşası ve verili sınırlama ve zorunlulukları aşma süreci olarak algılanabilir. Foucault (2011d: 68) şöyle der: "Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir."

Baskı ve sınırlamalara direnme yöntemleri ile ilgili Foucault'nun geliştirdiği tekniklerden biri "benlik pratikleri" olarak tarafından kavramsallaştırılmıştır. Falzon (2001: 100-101) söz konusu tekniği şöyle açıklar: "Geç dönem çalışmalarında Foucault ilgisini bu organize edici aktivitenin ikinci bir boyutuna, kendi kendimize formlar empoze etmemize, insanın kendisini belirli türde bir özne olarak biçimlendirme ve oluşturma aktivitesine yöneltir. Bu kendi kendini şekillendirme aktivitesi öncelikle çeşitli eğitim ve kültürlenme formları sırasında tekrar kendi kendilerine geri dönen maddî/bedeni güçler olarak anlaşılabilir. ... Ben pratikleri, genelde, bireylerin kendileri vasıtasıyla, kendi bedenlerinde, ruhlarında, davranışlarında belirli sayıda operasyonları gerçekleştirmelerine imkân veren teknikleri gerektirir ve bu operasyonlar kendi kendilerini dönüştürecek, değiştirecek ve belirli bir mükemmellik, mutluluk, ruhsal iktidar durumu elde edecekleri şekilde gerçekleşir."

Foucault'nun direniş tiplmesi (2011d: 63):

"[1.] Ya tahakküm biçimlerine (etnik, toplumsal ve dinsel) karşı yürütülen mücadeleler,

[2.] Ya bireyleri ürettikleri ürünlerden ayıran sömürü biçimlerine karşı yürütülen mücadeleler,

[3.] Ya da bireyi kendisine bağlayan ve bu şekilde diğerlerine tabi kılan duruma karşı yürütülen

mücadeleler (tabi kılmaya karşı, öznellik ve boyun eğdirme biçimlerine karşı mücadeleler).”

Foucault (2000b: 250) herhangi bir baskı tipine karşı yürütülen direnişin amacı, işlevi ve rolüne dikkat çekerek böyle der: “bugüne kadar kimse mücadelenin ne olduğunu öğrenme sorununu ne inceledi ne de derinleştirdi. Sınıf mücadelesi dendiğinde, mücadele *ne* demektir? ... Bu savaş *nasıl* geliyor? *Hedefi* nedir? *Araçları* nelerdir? Hangi *rasyonel niteliklere* dayanmaktadır? ... Mücadeleye *kim* katılmaktadır? *Neyle* ve *nasıl* katılmaktadır? Bu mücadele *niçin* vardır? *Neyle* dayanmaktadır?” Foucault’nun dikkatleri çekmek istediği bu hususlar direniş sürecine ilişkin *stratejik yöntem* sorunlarını tartışmaktadır.

Foucault (2007: 242-245) yeni bir direniş biçimi, yani “gündelik iktidara karşı doğrudan direnme” biçiminden söz eder. Özyönetim, çevre, kadın, azınlık vb. gibi sorunlara duyarlı eğilimlerin direnme biçimleri gündelik iktidara karşı direnmeleri temsile eder. Bu direnme biçiminde “ulusal düzeyde basit iktidar”ı ele geçirmek hedef olarak gösterilmemekle birlikte reddedilmektedir. Gündelik iktidara karşı direniş biçimi ilgilendiği sorunların çözümünü, evrensel/küresel ve ulusal çaplarda değil özgün kapsama alanları ile sınırlı çaplarda ararlar. Foucault’ya göre evrensel ve ulusal çaplarda faaliyet gösteren devrimci hareketler -devrimci potansiyel azalması ve sistemde emilmesinin diye- “başarmama” stratejisini benimserken gündelik iktidara karşı direnişin hedefi “başarmak”tır. Çünkü stratejileri mevcut olanaklarla sorunlara çözüm üretmek üzerine odaklıdır.

Foucault çeşitli alanlara yayılmış değişik türden güç ilişkilerinin her yerde hazır ve nazır olduğu gibi değişik direniş biçimlerinin de çeşitli toplumsal-kültürel alanlara serpilmesi ve tıpkı iktidar ilişkilerinde olduğu gibi ağsal ilişkiler biçimine bürünmesi gerektiğinden söz eder. Foucault “tek, merkezî ve hiyerarşik bir yapısı olan iktidarı ele geçirmek için, tek, merkezî ve hiyerarşik yapı bir örgütlenme” bütünselleştirilmiş bir direniş biçimi yerine “dizi şeklinde, bir mücadele noktasından diğerine yatay halkalar biçiminde” bir ağ meydana getirmiş olan direniş biçimlerini teşvik eder (Sheridan’dan aktaran West, 1998: 242-243).

Foucault’nun Yöntem Yaklaşımı

Foucault öncelikle inceleme nesnesi olarak ele aldığı konu veya şeylerin daha önce ‘hangi bağlamda nasıl ele alındıklarını’ inceleyip artı ve eksilerini tespit etmeyi yeğler genelde. Değişik bağlamları ile özneyi inceleme nesnesi olarak ele alan Foucault konu ile ilgili pozitivist, yapısalcı, hermeneutik ve fenomenolojinin ele alış, konumlandırma ve nitelendirme biçim ve yaklaşımlarındaki kuramsal çözümleme ve yönetime ilişkin inceleme tekniklerine ilişkin kimi yetersiz, tutarsız ve geçersiz yönlerini açığa çıkarmaya çalışır. Bu bağlamda Aydınlanma bilimi ve bilimsellik anlayışı Foucault’nun eleştiri hedefinin ortasında yer alır.

Bu bağlamda Foucault Aydınlanmanın konumlandığı ‘us’u ve ona yüklediği ‘özgürleştirici’ sıfatı kuşkucu bir yaklaşımla eleştirir. Çekirdeğini Darwinci kuramda bulan Aydınlanmanın tarihsel ‘ilerleme’ inancı yerine, çekirdeğini Nietzsche’de bulan ‘soybilim/soykütüğü’ projesini ‘çıplak iktidar savaşları’ sanısı üzerine kurulu, bir yönlemsel yaklaşım olarak sunar.

Aydınlanma felsefelerinin *sorunsalı* içinde doğası gereği “iyi”, siyasi tercihlerinde “özgür” ve ekonomik pazarlarda “ussal” olarak biçimlenen *birey* modern devletin toplumsal yardım/düzeltilme kurumlarının müdahalesine açıktı. “Sapkın bireyler” toplumsalın karmaşık bilgi/iktidar/söylem ve doğruluk anlayışının “müdahale/tedavi edilebilir” bir parçasıdır. Bilgi, iktidar, söylem ve doğruluk anlayışı temelinde modern refah devletinin “iyileştirme”, “tedavi” ve “normalleştirme” süreçleri ile meşrulaştırılarak bireylerin yaşamına yapılan “hümanist” müdahaleler Foucault’nun eleştirici hedefinde olan “bilimsel yöntemler”di.

Aydınlanma’nın felsefi temellerinin atılmasında önemli katkıları bulunan Kant’ın ‘bugün’ kavramını, geçmiş ve geleceği kapsayan bir bütünlük içinde değil, sadece güncel gerçeği temel aldığı için ve aynı zamanda Kant’ın Aydınlanma bildirisinin amacını da kabul eder. Ayrıca Kant’ın Aydınlanma düşüncesini bir dışa çıkma, sınırları sorgulama ve aşma olgusu olarak betimler. “Foucault, Kant’ın insanın aklını kullanmadığını, başka birisinin otoritesine boyun eğdiğini söyleyerek, bu duruma örnek teşkil edecek üç duruma, geleneksel otorite merciine dikkat çektiğini söyler: 1- Kendi kavrayış gücümüzü yerini bir kitabın, 2- Vicdanımızın yerini bir kılavuzun, yani dini bir liderin 3- Nasıl bir diyet uygulayacağımıza, bir doktorun bir karar verdiğini ve bunların da insanın olgunlaşmamasında rol oynadığını ileri sürer” (Doltaş’tan aktaran Canpolat, 2005: 92).

Diğer yandan Foucault modernliğin sınırlayıcı yanları olduğunu belirtip söz konusu eksikleri kapatacak yöntemler ileri sürer. “Foucault’ya göre Kant’ın metni bir bütün olarak ele alındığında aydınlanmaya getirilen tanım ve açıklamalarda bir karmaşıklık vardır. Örneğin kant aydınlanmayı hem insanların topluca katıldığı, devamlılığı olan, tarihsel değişim içeren, insanların sosyal ve politik durumlarını etkileyen bir olgu gibi görmekte, hem de onu cesaret ön gören kişisel bir görev ve bir zorunluluk gibi ele almaktadır. Ayrıca Foucault’ya göre, Kant, insan sözcüğüne de karmaşık bir anlam yükler. Kant, insandan söz ederken aydınlanmanın etkisinde gelişen insanoğlunu mu, yoksa kişisel özellikleriyle değişen, olgunlaşan bir bireyi mi kast eder belli değildir” (Doltaş’tan aktaran Canpolat, 2005: 92).

Kant özneyi “tüm bilgi ve eylemlerin mutlak koşulu” olarak görür. Oysa Foucault’ya göre özne ‘sonlu bir tarihsel varlık’tır. “Eğer bilgi sonlu ya da olumsal bir özneye temellendirilirse, bu takdirde bilginin koşulları ne zaman dışı, ne de tümel olur ve mutlak hakikat diye bir şey erişilemez olup çıkar. ... Bilgiyi bilginin öznesi olarak insanda temellendirmek , ‘insan’ı kendi bilgisinin bir nesnesi haline getirir” (West, 1998: 234).

Modern felsefenin iki kuramsal yaklaşımı olan yapısalcılık ve pozitivism insan varlıklarını salt birer nesnelere olarak değerlendirir ve insan’a ilişkin empirik araştırma yöntemini yeğler. Modern bireyler iktidar ve baskı karşısında birer inşa edilmiş uysal nesnelere ve aynı zamanda olumsal ve sonlu varlıklar olarak bilginin temellendiği ussal kapasiteler olarak var olurlar. “Modern öznenin inşasına, bununla birlikte hermeneutik pratikler de tamamlayıcı bir biçimde katılır. Gerek Katolik günah çıkartma hüccesi ve gerekse Freudçu psikanaliz, yorumlama pratiğinin, kendilerinin otorite ve düzene tabi kılınışlarında sorumluluk almaya hazırlanmış çağdaş öznelerin zuhurunda oynadığı rolün manidar örnekleridir. Yapısalcılığın öznenin nesnesi olarak kuruluşuna bulaştığı yerde, fenomenoloji

ve hermeneutik onun özne olarak kuruluşuna bulaşır” (West, 1998: 235). Foucault bu çözümleme biçimlerinin hiçbirinden tatmin olmaz.

Foucault soykütükçü yöntemsel yaklaşımı temelinde, toplumsal ve tarihsel olayların gösterdiği çeşitliliği, tekilliği ve olumsuzluğu gözetmeksizin tek ve doğruluğu sürekli geçerli sayılan açıklama biçimleri içinde bir araya getirmeye çalışan ‘toptancı’, ‘köktenci ve temellendirici’ ve ‘bütünselleştirici’ kuramların altını oyar. “Ona göre belli bir araştırma süresince yöntem ve yöntemler *keşfetmek* daha uygulanabilir bir şeydir. Bu noktada Foucault’nun daima *ampirik* verilerle çalıştığını ancak büyük teorik ve ya “toplumsal” beklentilerle çalışmadığını hatırlamalıyız. Toplumsalla ilgilenen analist, bir olayın nedenlerini bilmez ancak bunları anlaşılır kılmak ister. Foucaultcu yaklaşımda ne toplumsal “gerçekleri” araştıran ve onlara müdahale eden kişinin ötesinde bir yöntembilimsel otorite ne de bir araştırma sırasında geliştirilen ve başka olaylara uygulanabilirliği gerekmeyen yöntemin dışında ortak bir yöntembilimsel protokole gerek vardır” (Tekelioğlu, 1999: 178).

Foucault’nun eleştirel çalışmalarında tarihin, bugünü anlamak bağlamında temel yardımcı araçlardan biri olduğu için önemli bir yeri vardır. Foucault inceleme nesnesi olarak ele aldığı toplumsal herhangi bir olayın tarihsel anlamda ilk ya da kesin başlangıç noktasını aramaz. O, söz konusu olay ya da sorunu meydana getiren çeşitli değişkenlerin ortaya çıkış süreçlerine dikkat çeker. Foucault tarihsel inceleme ve çözümleme sürecini zorunlu bulur, ancak bu araştırılan nesne ya da olayın belli bir ‘tarihsel evrim’in sonucunda ortaya çıkmışlığını kanıtlamak ya da varsaymak anlamında bir tarihsel inceleme değildir. “Foucault, belli kurumların ‘tarihleriyle’ değil modern toplumdaki bazı *pratiklerin* tarihsel başlangıçlarıyla ilgilenir” (Tekelioğlu, 1999: 178).

“Foucault tarihi süreklilik, gelenek, etki, gelişme ya da evrim kavramlarına karşı, ‘süreksizlik ve farklılık kategorileriyle, eşik, kopuş ve dönüşüm kavramlarıyla, dizi ve sınırların tasviri’yle anlar. Jeneolojik tarih, ‘yeknesak bir amaçlılığın dışında, olayların tekilliğini kaydetmeli’dir; onun ‘gelip geçen olayları kendi özgün yerleri içinde oturtması’ gerekmektedir. Tarihsel gelişme fitnesinin gerisinde yatan, nihai bir amaçtan ziyade, Nietzscheci güç istemidir” (West, 1998: 237). Böylece Foucault; Hegel ve Marks’ın ‘tarihin sonu / insanın sonu’ anlayışları temelinde ‘salt doğru’ya *diyalektiğin kapanışı* veya *komünizmin gelişiyiyle* varılamayacağına altını çizer.

Foucault Hegel ve Marks’ın ‘kapsak/total tarih’ kavramının karşısına ‘genel tarih’ kavramı ile çıkar. İki yaklaşım ve kavramsallaştırma arasındaki farkı şöyle açıklar: “bir total betimleme tüm fenomenleri tek bir merkez etrafında –bir ilke , bir anlam, bir tin (spirit), bir dünya görüşü; oysa genel tarih, tersine bir dağılım (dispersion) uzamını kullanır.” Bu bağlamda ister antropolojik isterse hümanist olsun merkezleşmiş özne anlayışı, yatay kapsamalar olarak toplum ya da dönem ve dikey kapsamalar olarak tarih, medeniyet ve çağ gibi toptancı/totalite tipler Foucault tarafından reddedilir (Foucault’dan aktaran Best ve Kellner, 2011: 63).

Foucault, “Nietzsche’nin sistematikleştirici metotların indirgeyici toplumsal ve tarihsel analizler ürettiği ve bilginin doğası gereği perspektival olduğu, bunun da heterojen bir gerçekliği yorumlamak

için çoğul bakış açılarını gerektirdiği yönündeki iddialarını kabul etmiştir” (Best ve Kellner, 2011: 53).

Foucaultcu söylemlerin kavramları *nominal* tanımlar olmakla birlikte iktidar ilişkileri alanında *karşılıklı ilişkisellik* içindedirler. Ona göre kuramsal inceleme ve çözümlemenin amacı, iktidar ilişkilerinin “niteliği”ni “nasıl” sorusuyla tarif etmek olmalıdır. Toplumsalın temel bileşenleri nelerdir, sorusu Foucault’nun ilgi alanına girmez ve bunu yanıtlayacak kuramsal bir aracı da yoktur. Benliğin asıl yeri iktidar ilişkilerinin kılcal damarlarıdır (Tekelioğlu, 1999: 180).

“Aynı durumlarda uygulayamayacak veya benzer bulgularla karşılaştırmayacaksa her hangi bir bilginin kullanım alanı nedir? Foucaultcu duruş, sınırlı da olsa savunulabilir bir yanıt veriyor bu soruya. Bir araştırmanın bulguları bir başka araştırmayı anlamak için çok iyi kullanılabilir, ancak genelleştirme beklentisi içinde olunmamalı. Her bilgi biçimi, tamamen kendi somut varoluş koşullarına bağlıdır. Bilgi, tanım gereği tektir ancak “alet-çantası” metaforu uygulanırsa bir araç gibi kullanılabilir. “Teorik” benliğin sınırsız “özgürlüğü” fikrinin çıkış noktası budur. Foucault, her zaman bilginin *mekanının* ve *ölçülemezliğinin* altını çizdi. Bu bağlamda tek bir “doğru” bilgi yoktur, “doğruları” üreten bir dizi söylem vardır. ... Foucault’da incelenen teorik nesnenin (ister “vaka incelemesi” olsun ister “olay”) “tekliline” dair büyük bir inanç var. ... Bir vaka tarihi asla içinde bulunduğu “doğal” akım veya “nedenselliği” kanıtlayamaz. Çünkü vaka tarihi *köken* aramakla uğraşmaz; belli bir tarihsel olgunun kurucu unsurları olarak *başlangıçları* arar” (Tekelioğlu, 1999: 181-182).

Foucaultcu Bakış Açısı Üzerine Kimi Eleştiriler

Foucault’nun eleştirel çözümlerinin derinlik ve genişliği insan bilimlerinin neredeyse her alanını etkilemiştir. İktidar kavramı üzerine yaptığı çok boyutlu çözümler iktidarın yaygın işleyiş ve etkileri konusunda kuramcı ve düşünürleri daha da duyarlı kılmıştır. Aydınlanmanın eseri olan modernliğin us, ussallık, doğru, bilgi, öznellik, norm, kural vb. gibi sanılarının kimi sorumlu ve kuşku boyutlarına dikkat çekerek yararlıymış gibi gösterilen değer ve düşünce biçimlerini -hümanizm, liberalizm, Marksizm, özkimlik ve ütopyacı şemalar gibi- sorgulamış ve bütün bunların yeni baştan düşünülmesini sağlayan gerekçeleri ortaya koymaya çalışmıştır. Foucault yaptığı eleştirel çözümlerle iktidarı; bir yandan sadece sınıf ya da devlet gibi makro yapılanmalarda ele alan, diğer yandan da mikro düzlemde kurumsal nitelik taşıyan yüz yüze ilişkileri incelerken göz ardı eden kuramcıları uyarmıştır (Best ve Kellner, 2011: 93-94).

Foucault’nun eleştirel çözümleri insan bilimlerine kazandırdığı yeni bakış açıları ve katkılarına karşın kendi içinde tek yönlülük bakımından kimi yetersizlikleri de barındırmaktadır (Best ve Kellner, 2011: 94-99):

1. *Modernliğin Eleştirisinde* ussallaşmanın baskıcı biçimlerine odaklanıp tüm boyutlarını disiplinler olarak nitelendirmesine karşılık; tıpta, özgürlüklerin, hukuksal eşitliklerin, okur-yazarlığın artışıdaki gelişmelerde görülebilecek ilerici yönlerinin ihmal edildiği söylenebilir. Kimi zaman Aydınlanma ve modern kurama toptan saldırırken kimi zaman da Aydınlanmayı sorgulama ve aşma kabiliyetlerini geliştirdiği için ilerici bir süreç olarak

nitelendirir. Geç dönem çalışmalarında bireyselci bir tarzda öznenin yerleştirilmesinin yollarını arar.

2. *Tek yanlı değerlendirmelerinde yapı/eylemlilik sorununun her iki yanını birden asla uygun bir biçimde kuramlaştırmaz. Arkeolojik çalışmalarında söyleme vurgu yaparak kurumlar ve pratikler karşısında daha imtiyazlı kılmaya çalışır. Soykütüksel çalışmalarında direniş ve kendi kendini oluşturma karşısında baskı süreçlerine vurgu yapar. Çalışma odağını antik çağın tıbbi ve felsefi metinlerinin incelenmesine kaydırırken içinde bulunduğumuz çağın ve onun acil politik sorunlarının çözümlenmesi ve incelenmesine geri dönmez.*

3. *Direniş taktiklerine ilişkin açıklama ve çözümlenmelerinin kapsamı, ayrıntısı ve kesinliği baskı teknolojilerine ilişkin yaptıkları ile boy lşebileceğ kadar değil. Dolayısıyla direnişin soykütüğü kapsamlı bir biçimde kendi başına bir bakış açısı olarak yazılmayı beklemektedir. Bununla birlikte Foucault'nun yapıtlarında direniş, güç ilişkileri ve muhalefet kavramlarının anlamları yeterince zgleştirilmemiştir.*

Direnişin mikro düzeyi vurgulandığından ötürü yerel savaşımlar arasında ittifakların nasıl kurulabileceği ya da muhalif bir politik hareketin nasıl geliştirilebileceği sorularına cevap üretme çabasına yeterince girişmez. Foucault zaman zaman bu sorunun bilincinde olduğu izlenimi verir. O, "konjoktürel mücadeleler düzeyinde mıhlanıp kalma tehlikesi"nden ve "küresel (!) bir strateji ya da dış destek yokluğundan ötürü bu mücadeleleri geliştirmekte acze düşme riski"nden söz eder. Ama sonra gene de "zgl mücadeleler"in sonuç alıcılığı konusunda ısrar eder.

4. *İktidaroğu zaman insan öznelerin eylemleri ve amaçlarından bağımsız olarak uygulanan, kişisel olmayan ve anonim bir g olarak ele alınır. Foucault iktidarı kimin ya da kimlerin kullanıp denetlediği sorununu ve buradan kaynaklanan gücün uygulanma araçları üzerinde yoğunlaşacak bir ilgiyi paranteze alır. Hl ekonomik ve politik iktidarın konumunda oturan özgül ve tanımlanabilir failer tarafından, iktidarın ne ölçüde denetlendiği konusu aydınlık kazanmamıştır. Dolayısıyla Foucault şiddet ve açık baskının süregiden önemini azımsar.*

Best ve Kellner'in (2011) bu son maddede dile getirdikleri eleştirilerine Megill (1998: 280) ayrı bir açıdan bakarak Foucault'nun bu yaklaşımını sanki daha işlevsel bulmaktadır: "Foucault'nun söyleminin otoritesi, *anlaşılmamasından*; görünüşte bugünü değiştirmeyi dert edinmesine rağmen, bu değişimin içeriğinin bir muamma olarak kalmasından gelir. Bu yüzden, yazdığı metinler birçok kişi için birçok şey ifade edebilir; mevcut düzende bir kusur gören herkese cazip gelebilir."

Smart Foucault'ya yöneltilen eleştirileri dört başlık altında toplar (Smart'tan aktaran Cevizci, 2000: 391):

"1. Buna göre, sol düşünce Foucault'yu, anarşist eğilimlerinin ve Nietzscheci tavrının sosyalist düşüncelere düşman olduğuna, iktidar yorumunun direnmeyi imknsız hle getirdiğine ve hiçbir alternatif bırakmadığına inandığı için eleştirilmiştir.

2. Biraz daha genel bir eleştiri, onu her şeyden önce ahlâkî göreciliği ve örtük ya da belirtik nihilizmi dolayısıyla hedef yapar. Bu bağlamda, ikinci olarak onun acele tarihsel genellemeler ve hayli seçici bir kaynak kullanımıyla temayüz eden arkeolojilerinin aşırı şematik olduğu ifade edilmiş ve Foucault, tıpkı nefret ettiği Marksistler gibi, tarihe, mevcut verilerle geçerliliği veya doğruluğu hiçbir şekilde tahkik edilemez olan birtakım modeller empoze etmekle suçlanmıştır.

3. Foucault, ayrıca Frankfurt Okulu düşünürleri, özellikle de Jürgen Habermas tarafından, bilinçli olarak benimsenmiş Aydınlanma karşıtı tavrı ve antirasyonalizmi nedeniyle, böyle bir tavrın felsefenin sona ermesine yol açtığına, rakip teorilerin ve alternatif söylemlerin iddiaları bağlamında bir karara varmayı imkânsızlaştırdığına inanıldığı için eleştirilmiştir. Ve nihayet buradan yola çıkan daha temel bir eleştiri

4. Foucault'nun düşüncesi ve yönteminin kendi teorileriyle kültürel analizlerinin geçerliliğinin altını kazıdığını bildirir.”

Çalışma Kapsamında Eksik Kalanlar

Foucault özneyi anlama çabasına girdiğinde toplumsalın her yerinde bir ağ gibi yayılmış bilgi, iktidar, söylem ve doğruluk anlayışlarının öznedenden bağımsız –hem üreticisi, hem de ürünü anlamında- olmadıklarını ve söz konusu öğeleri bir ilişkisellik içinde ele almanın gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu duyar. Bu bağlamda birçok felsefi, sosyolojik ve psikolojik konular üzerine incelemelerde bulunur ve ilgilendiği konularla ilgili üretilmiş bilgileri eleştirel bir yaklaşımla yeniden ele alır. Dolayısıyla Foucault'nun ele aldığı tüm çalışmaları bir ders ödevine sığdırmak olanaksız değilse de çetin gözükmetedir. Bu çalışmada Foucault'nun 'kapatma', 'gözetim', 'ceza ve disiplin', 'delilik ve uygarlık' ve 'Aydınlanma, hümanizm, modernizm' gibi temel eleştiri ve çözümlenmeleri üzerinde durulmamıştır. Bu bakımdan bunlar bu çalışmada içerilen konuların birçok eksik ve yetersizliklerinin yanı sıra, açık eksikleri olarak görülebilir.

* Bu makale *Yurt ve Dünya Dergisi*'nin Şubat 2014, Sayı 8'de yayınlanmıştır.

Kaynakça

BERNAUER, James W. (2005). *Foucault'nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru*. Çev: İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BEST, S. ve KELLNER, D. (2011). *Post Modern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*. Çev: Mehmet Küçük. 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

CANPOLAR, Nesrin. (2005). "Foucault", *Kadife Karanlık*. 2. Baskı. Sf: 75-138. İstanbul: Su Yayınevi.

CEVİZCİ, Ahmet. (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. 4. Baskı. İstanbul: Paradigma Yayınları.

EDWARD, Said. (1999). "Michel Foucault", *Doğu Batı Dergisi*. Çev: Özgür Emir. Kasım-Ocak Ayları. Ağ Bağlantısı: http://www.felsefe.gen.tr/michel_foucault_fuko_kimdir_2.asp (Erişim: 23.04.2012).

FALZON, Christofer. (2001). *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*. Çev: Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları.

FOUCAULT, Michel (1985). "Sexuality and Solitude", *On Signs*. Ed. R. Blonsky. Sf: 365-372. Oxford: Basic Blackwell.

FOUCAULT, Michel. (1988). *Cinselliğin Tarihi II*. Çev: Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (1993). *Cinselliğin Tarihi I*. Çev: Hülya Tufan. 2. Baskı. İstanbul: Afa Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (1997a). "Security, Territory and Population", *Ethics: Subjectivity and Truth* . Edited by Paul Rabinow. İngilizce'ye Çev: Robert Hurley vd. Sf: 67-72. New York: The New Pres.

FOUCAULT, Michel. (1997b). "On the Government of the Living", *Ethics: Subjectivity and Truth* . Edited by Paul Rabinow. İngilizce'ye Çev: Robert Hurley vd. Sf: 81-86. New York: The New Pres.

FOUCAULT, Michel. (2000a). "Cinsellik ve İktidar", *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev: Işık Ergünden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin. Sf: 216-237. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2000b). "Dünyayı Anlamak İçin Yöntembilim: Marksizmden Nasıl Kurtulmalı", *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev: Işık Ergünden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin. Sf: 238-263. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2000c). "Hakikat ve İktidar", *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev: Işık Ergünden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin. Sf: 59-84. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2000d). "Yönetimsellik", *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev: Işık Ergünden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin. Sf: 264-287. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2003). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Çev: Ş. Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2004). "İktidar Üzerine Söylem", *Marx'tan Sonra*. Çev: Gökhan Aksay. Sf: 153-180. İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2006a). *Deliliğin Tarihi*. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2006b). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2007). "Cinsellik ve Siyaset". *İktidarın Gözü*. Çev: Işık Ergünden. 2. Baskı. Sf: 234-245. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2011a). *Bilginin Arkeolojisi*. Çev: Veli Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2011b). "Hakikat, İktidar ve Kendilik", *Özne ve İktidar*. Çev: Işık Ergünden ve Osman Akınhay. 3. Baskı. Sf: 98-105. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2011c). "Hakikat Kağıdı", *Özne ve İktidar*. Çev: Işık Ergünden ve Osman Akınhay. 3. Baskı. Sf: 83-97. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2011d). "Özne ve İktidar", *Özne ve İktidar*. Çev: Işık Ergünden ve Osman Akınhay. 3. Baskı. Sf: 57-82. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

MACEY, David. (2005). *Michel Foucault*. Çev: Zeynep Okan. İstanbul: Güncel Yayıncılık.

MEGILL, Allan. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri*. Çev: Tuncay Birkan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

SARUP, Madan. (2004). *Post-yapısalcılık ve Post-modernizm*. Çev: A. Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

SPARGO, Tamsin. (2000). *Foucault ve Kaçıklık Kuramı*. Çev: Kaan H. Ökten. İstanbul: Everest Yayınları.

TEKELİOĞLU, Orhan. (1999). *Michel Foucault ve Sosyolojisi*. Çev: İbrahim Sirkeci. Ankara: Bağlam Yayınları.

VEYNE, Paul. (1993). "The Final Foucault and His Ethics", *Critical Inquiry*. İngilizce'ye Çev: Catherine Porter and Arnold I. Davidson. Vol: 20, No: 1, Sf: 1-9. Autumn. The University of Chicago Press. Ağ Bağlantısı: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/1343945.pdf?acceptTC=true> (Erişim: 23.04.2012).

WEST, David. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. Çev: Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları.

<http://www.sorgulamazamani.com/> adresinden 18.01.2018 19:03 tarihinde indirilmiştir